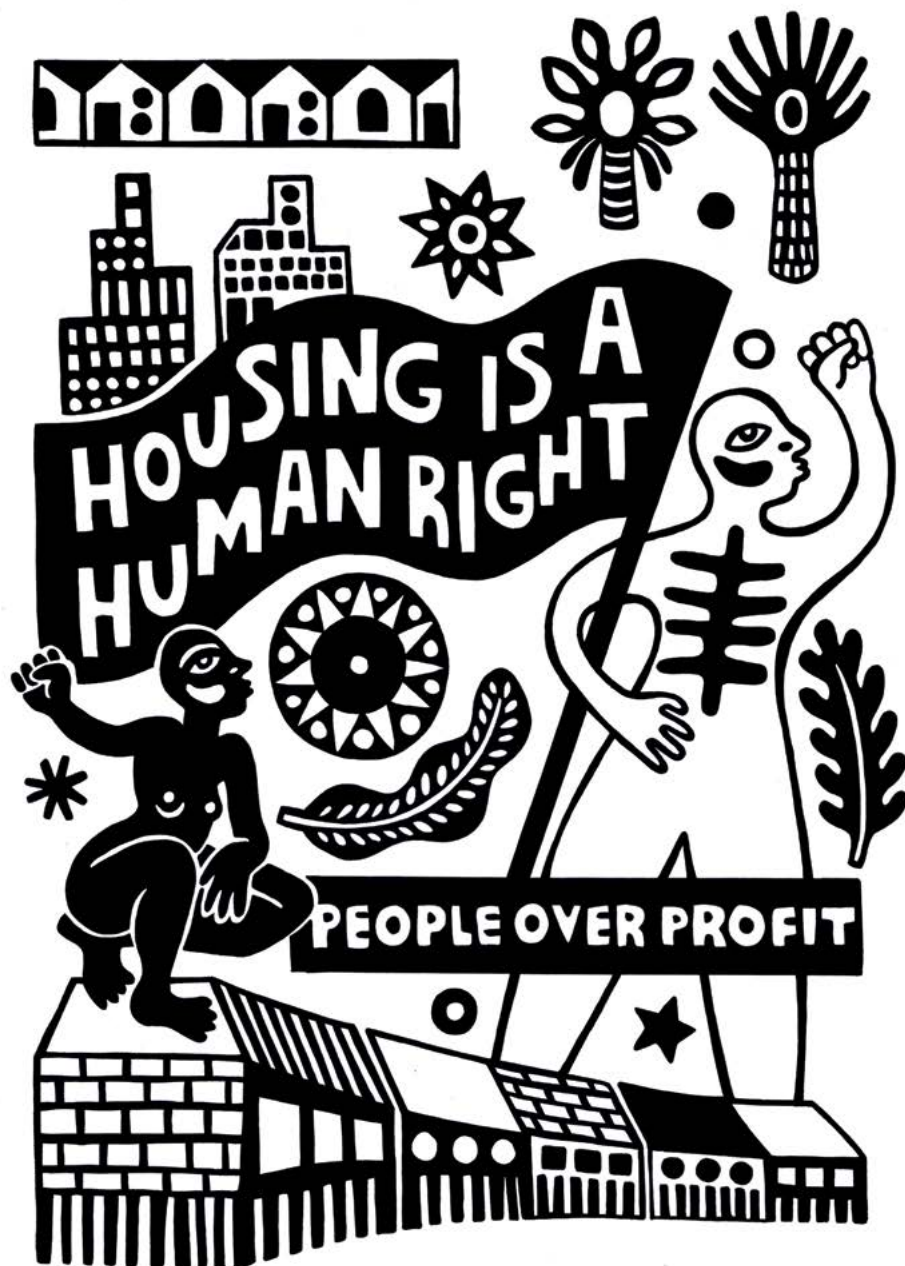

TussenRuimte

MISSIONAIR • INTERCULTUREEL • VERBINDEND

NIEUW VERSCHENEN

Onze leestips voor (n)u!

Op reis door de wereld van religie. Met antwoorden op alle vragen over wereldreligies en minder bekende geloofsstromingen.

Bekijk het
filmpje

HARDBACK | € 49,99

Een hoopvol betoog tegen angst en onzekerheid. Een betoog waarin de toekomst ook zekerheden biedt.

PAPERBACK | € 17,99

Een levende theologie die dicht op de huid zit van de ziel van het christendom.

PAPERBACK | € 22,00

Van kerkverlating tot geloofsgroei en roeping: het verhaal van een jonge theoloog.

PAPERBACK | € 17,99

Nu verkrijgbaar in de boekhandel en
via www.kokboekencentrum.nl

KokBoekencentrum
UITGEVERS | UTRECHT

3 Redactioneel

15 Column

29 Was getekend

36 Column

48 Beeldmeditatie

50 Impressies

54 Kunst & cultuur

- *Film*

- *Boeken*

58 Agenda

60 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Praxedis Bouwman
Na de aardbeving in Nepal
Van geen huis naar thuis en mondigheid

ONDERZOEK | Praxedis Bouwman
Een dak boven je hoofd: universeel recht van de mens 10

16 INTERVIEW | Tom Boesten
SP-wethouder Jakob Wedemeijer:
'De gewone Amsterdammer moet betaalbaar kunnen wonen'

PORTRET | Ringo Meinhardt
Waarom Sinti en Roma zo graag in een woonwagen wonen 20

24 ANTITHESE | Alexander Villamil Morea-van Berkum
Woningcrisis – een herbezinning op het 'Huis van God'?!

MENSEN IN BEELD | Hans Stoks
Toen een Huis Hut werd genoemd 30
Bivakkeren bij rondtrekkende Maasai

37 INTERVIEW | Carola Scholten en Tom Boesten
Op de bres voor buitenslapers

PERSPECTIEF | Praxedis Bouwman
Van Augustanakerk naar Augustanahof 42
Nieuw diaconaal-religieus perspectief voor oud kerkgebouw

TussenRuimte

missionair • intercultureel • verbindend

15e jaargang | nummer 2 | juli 2022

ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een kwartaaltijdschrift voor missionaire en interculturele theologie dat verschillende christelijke stromingen verbindt en samengesteld wordt door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet verslag van missionaire initiatieven, in woord en daad, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingraad (NZR) in samenwerking met MissieNederland, Prisma, de Verenigde Protestantse Kerk in België en Uitgeverij KokBoekencentrum in Utrecht.

© 2022 Uitgeverij KokBoekencentrum en de redactie van *TussenRuimte*

Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

*Omslagillustratie:**Sophie Bass (UK), 'Housing',**instagram.com/sophiebass_illustration***Redactie**

Tom Boesten, Praxedis Bouwman, Rob van Essen, Jaap Haasnoot, Renate Japenga, Petra Laagland Winder, Verry Patty, Carry Rietveld, Peter-Ben Smit, Jan van 't Spijker, Alexander Villamil Morea-van Berkum

Eindredactie

Marieke van der Giessen-van Velzen | Redactie.AMG

Redactieadres

TussenRuimte
Nederlandse Zendingraad
Joseph Haydnlaan 2A
3533 AE Utrecht
T (0343) 745 245
E tussenruimte@zendingsraad.nl
W zendingsraad.nl/tussenruimte

Foto's en illustraties

Sophie Bass Illustration (omslag), Franklin Ishida (5-9), Gemeente Amsterdam (17), Wikipedia (21), biji.org (22), woonwagenvijzer.nl (23), Roel Ottow (29), Hans Stoks (32, 34), Housing First! Rotterdam (38-40), Diaconie Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam (43, 44, 46), Henk Helmantel / ArtRevisited (49), website De Aankomst (60)

Basis-layout

Peter Slager | Garage bno

Abonnementenadministratie

VBK | media, abonnementen
Postbus 13288
3507 LG Utrecht
T 088 - 700 2780 (09.00-12.00)
E tussenruimte@kokboekencentrum.nl

Abonnementen per 1 januari 2022

Los nummer: € 13,75
Jaarabonnement: € 49,00
(bij betaling via automatische incasso)
Buitenland: € 66,00
Proefabonnement: 2 nummers € 18,00
Introductieabonnement (25% korting): € 36,25
(bij betaling via automatische incasso)
Studentenabonnement: € 31,00
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december. Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal drie maanden voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

Is er een wooncrisis?

Huisvesting is een mensenrecht. Daar zal iedereen het over eens zijn. De realiteit is echter dat dit recht voor een groot deel van de wereldbevolking een illusie is. Zelfs in ons eigen land spreekt het niet vanzelf. De sociale huursector wordt door politieke keuzes steeds kleiner, de huur- en koopprijzen van woningen zijn omhoog geschoten. Goede en betaalbare huisvesting is voor grote groepen mensen buiten bereik geraakt.

Is dat een crisis? Een crisis is meestal een snel opgekomen probleem, dat na verloop van tijd weer verdwijnt. Zo bezien is wat wij wooncrisis noemen, vooral een probleem voor de middenklasse. Dat zegt Jakob Wedemeijer, tot voor kort wethouder voor huisvesting in Amsterdam. Het arme deel van de bevolking ervaart al decennialang dat een goede woning onbereikbaar is.

Wereldwijd zien we dat de armste mensen meestal op de gevaarlijkste plekken wonen. Een aardverschuiving, een overstroming: ze teisterden zelden rijke buurten. Meestal wonen de allerarmsten op de plekken die daar gevoelig voor zijn. Hebben we er als christenen een antwoord op? In Nepal hebben lutherse hulporganisaties na de aardbeving van 2014 een groot herbouwprogramma uitgevoerd, waarbij de bevolking nauw betrokken werd, en waarbij meewerken aan corruptie principieel uitgesloten werd. Het ging niet snel, maar het resultaat houdt veel meer in dan alleen de gebouwde huizen.

Vanuit de Bijbel wordt ons gastvrijheid aangereikt als cruciaal gebod. Wie geen gastvrijheid biedt, staat een zwaar oordeel te wachten.

Crisis, in zijn oorspronkelijke betekenis, is een beslismoment, een moment waarop we moeten besluiten welke kant we opgaan. Doen we de wil van God, of laten we ons leiden door begeerte, onverschilligheid, politieke spelletjes of verouderde tradities? Zo bezien hebben we wel degelijk een wooncrisis.

— Tom Boesten en Praxedis Bouwman, *themaredactie*

Na de aardbeving in Nepal

Van geen huis naar thuis en mondigheid

Midden-Nepal, april 2015. Een enorme aardbeving met een kracht van 7,8 trof het land. Met als gevolg 8.000 doden, 22.000 gewonden en een miljoen verwoeste huizen. Een tweede beving in mei veroorzaakte, volgens de regering destijds, 37 doden. Hulp was geboden. Een kijkje in de keuken van een Amerikaans-Luthers wederopbouwproject.

De economie van Nepal zat al in het slop, en zou er met deze aardbevingsramp ook nog eens overheen niet meer uit komen, tenminste niet zonder enorme buitenlandse impulsen in de vorm van hulp. Een daarvan was een groot samenwerkingsproject van kerken, missieorganisaties en kerkelijk gerelateerde noodhulp. Zo zette en zet de Evangelical Lutheran Church in America (ELCA, Chicago) zich, samen met vele andere lutherse organisaties zoals de Lutherse Wereldfederatie, de oecumenische noodhulporganisatie ACT Alliance en lutherse missieorganisaties in onder meer Zweden, Australië, Duitsland en lokale organisaties, in om die noodhulp te bieden. Nadat de eerste opvang was geregeld, werden er duizend huizen gebouwd.

‘Dat bouwen van huizen lijkt wellicht wat vreemd als actie voor een kerkelijke organisatie, maar een thuis hebben, een veilige plek, is een mensenrecht. En een heel basaal mensenrecht. Dat begon al met de hof van Eden, dat was een veilig thuis’, zegt dr. Chandran Paul Martin van de ELCA. ‘Een

thuis, wonen, is direct gerelateerd aan grond, en daarmee ook verbonden aan identiteit. Land en huisvesting is een kwestie van identiteit van mensen, het gaat principeel over menselijke waardigheid. Wie ben je als mens, als land en thuis is vernietigd? Waar hoor je thuis en hoe?’

‘Het begon al met de hof van Eden, dat was een veilig thuis’

Hulp uitbreiden

Bij een ramp als deze geldt een volgorde van handelen die hoort bij noodhulp. Het begint bij voorzien in de eerste levensbehoeften, opvang, eten en drinken, en veiligheid. Omdat er een regiokantoor van de Lutherse Wereldfederatie in Nepal zit en ELCA Global Mission daar al eerder mee samenwerkte, konden de mensen binnen enkele dagen worden bereikt. De contacten en de infrastructuur, ook al was dat laatste uiteraard enorm aangetast, zijn er al.

Daarna volgt de fase van wederopbouw. Die bestaat uit twee delen, de korte termijn en de lange. In de korte termijn wordt de initiële hulp uitgebreid naar zo snel mogelijk onderwijs realiseren, en mensen structureel toegang geven tot eten en drinken, schoon water, hygiëne middelen, psychische hulp en het creëren van mogelijkheden om inkomen te verwerven. Daarna volgt de structurele wederopbouw: puin ruimen, het bouwen van huizen en het ‘gewone leven’ weer oppakken.

‘Een ramp als deze zie je in de ogen van mensen’

‘Ik spreek niet graag van het bouwen van huizen. Ik spreek liever over het herbouwen van “huis”. Voor het oog lijkt het te gaan om de materiële herbouw. Zo wordt het door sommige hulporganisaties ook aangevlogen. Maar vanuit mijn perspectief, ook de basis waarop de Amerikaanse Lutherse Kerk het werk oppakt’, zegt Chandran Paul Martin, ‘is het verliezen van “thuis” niet alleen verlies van identiteit, maar ook van familie en van veiligheid. Een ramp als deze, met het verlies van “thuis”, zie je in de ogen van mensen. Hun gezichten en ogen zijn uitdrukkelingsloos, de emotionele stress is enorm. Denk maar aan jezelf en jouw thuis. Over het algemeen ben je trots om je huis te laten zien, want het is direct verbonden met jouw waardigheid. Het snel oppakken van de wederopbouw, van de bouw van huizen, geeft mensen veerkracht. Het zet mensen op het

Dr. Chandran Paul Martin is consultant Zuid-Azië van de Evangelical Lutheran Church in Amerika.

pad van duurzaamheid, van het waardig opbouwen van leven.’

Mét de mensen

Voor wederopbouw bestaat geen algemeen concept. Hoe een wederopbouwproject vorm moet worden gegeven, hangt van de plaatselijke omstandigheden af. Martin werkte aan de noodhulp in Chennai (ook zijn huidige woonplaats) in India na de tsunami begin 2000. In Chennai was het relatief makkelijk om huizen te bouwen: het is er vlak, de bodem is nagenoeg overal hetzelfde en bouwmaterialen zijn makkelijk te transporteren. Dat gold in het geheel niet voor de situatie in Nepal. Door de bergen is het

land op veel plekken moeilijk begaanbaar en moet er overal op maat gewerkt worden. Door de enorme schade was alleen al het ruimen van puin een hele opgave. Er moest uitgebreid onderhandeld worden over grond met de overheid. Veel mensen hadden geen eigendom van grond of huis, de bouw van huizen was meestal niet volgens de regels en daar kwam al helemaal geen vergunning aan te pas. Architecten, bouwbegeleiders, technische mensen waren nodig om de wederopbouw te begeleiden. Vaak waren die in Nepal zelf niet te vinden, dus moesten ze van buiten komen. Martin: 'Hoe sneller je begint met de herbouw van huizen, hoe sneller mensen weer betekenis kunnen geven aan hun leven. We werken nadrukkelijk samen met de Nepalezen zelf. Als familie konden ze aangeven met hoeveel mensen ze in een huis wilden

leven. Soms werden er voor een grote familie twee huizen gebouwd. Met de mensen zelf werden afspraken gemaakt: drie dagen werken, twee dagen meewerken aan de bouw. Of juist een week werken afgewisseld met een week bouwen. Of sommige leden van de familie fulltime in de bouw terwijl anderen elders geld verdienden, wat maar passend was.'

ELCA Global Mission (Disaster Response) deed al het coördinerende werk niet alleen. Ze werkten samen met de eerder genoemde grote organisaties, inclusief bestaande kerkstructuren. Voor het werk op de werkvloer werd met lokale partners samengewerkt. Die samenwerking begint met het gezamenlijk inventariseren wat nodig is, het plannen maken. Uiteraard worden lokale bedrijven, ook voor inkoop, zoveel mogelijk ingeschakeld.

Duizend huizen

In de afgelopen zes jaar werden duizend huizen in verschillende dorpen gebouwd. Alle huizen zijn aardbeving-bestendig. Dat was een voorwaarde. Niet eenvoudig om mensen te overtuigen dat dit de meest toekomstbestendige manier is om bij een volgende ramp minder schade te hebben. Verandering doet altijd zeer, ook als van de traditionele bouw vanwege de kwetsbaarheid, afstand moet worden gedaan.

Van de verwoeste bebouwing werd gerecycled wat kon

Daarnaast gold het zeer principiële gebod om in het project niets met corruptie te doen. Soms leverde dat slepende onderhandelingen op, met name over vergunningen voor het eigendom van grond. In de hele periode stonden er politiek gezien ook nog eens vier verschillende regeringen aan het roer. Dat had alles te maken met de vernieuwing van de Grondwet (2015): van het laatste hindoe-koninkrijk op aarde werd Nepal een republiek met een grondwet waar hindoe uitgeschrapt is en daarmee ging er ook officieel een streep door het kastenstelsel.

Dat betekende nog niet dat de voormalig kastelozen ook meteen een juridische positie hadden. Veel was in de oude situatie niet geregeld omtrent rechten en bezit van kastelozen. 'Bezit', 'eigendom van land' stond vaak nergens geregistreerd. En het feit dat mensen die tot voor de grondwetswijziging moeizaam aan rechten konden komen, nu

wel ergens recht op hebben, was wennen voor de autoriteiten en politiek. Een hele uitdaging om alle vergunningen blijvend voor elkaar te krijgen.

Het was de bedoeling de woningen op dezelfde plek te herbouwen. Maar als dat niet kan, wie geeft dan de grond? Grond waar 'bezit' over het algemeen onduidelijk over is? Doordat het principe 'geen smeergeld' van kracht was, moesten mensen opkomen voor zichzelf. En dat deden ze, met vallen en opstaan. Zo ervoeren ze dat er wel degelijk wat kan, juist zonder geld.

Ook het bouwen van de woningen zelf was een hele toer. Na een ramp ontstaat er een ramp-economie. Iedereen koopt, iedereen heeft materialen nodig. Er was een gebrek aan bouw materiaal. Waar mogelijk werd, vanuit duurzaamheidsperspectief én dat

tekort aan bouwmaterialen, van de verwoeste bebouwing gerecycled wat kon. Veelal was het onmogelijk om materialen gemotoriseerd op de plaats van bestemming te krijgen. Mensen liepen met het materiaal bergopwaarts, ezels werden gebruikt en gelukkig kon zo'n vijftien procent van de materialen van de verwoeste huizen worden hergebruikt.

Het feest van de herstart

Door met de wederopbouw bezig te zijn, krijgen mensen meer veerkracht na de emotionele impact van de ramp. Families zijn letterlijk opbouwend bezig, en ook met het opbouwen van hun leven. Martin: 'Toen de huizen werden opgeleverd, was het feest, het feest van de herstart van hun leven. Thuis is een van de belangrijkste uitgangspunten in het leven. Zeker in Nepal,

met koude, natte winters en met aardverschuivingen.' Het is een nieuwe start van gemeenschap, met ongekende kansen om mensen, een gemeenschap, meer coherent te maken, met meer capaciteiten. 'Alleen al het feit dat mensen, meestal de Dalits, voor de aardbeving in armoede leefden en nu ineens "bezit" hebben, gaf een nieuwe dimensie aan hun leven.'

Tegelijkertijd met de huizenbouw en de versterking van gemeenschap is het ziekenhuis in de regio opnieuw gebouwd. En ook een nieuwe school, met toiletten voor jongens én voor meisjes. Belangrijk? Jazeker, in de oude situatie gingen meisjes traditiegetrouw niet naar school tijdens hun menstruatie. Met aparte toiletgelegenheden voor meisjes kunnen ook zij altijd naar school. Die verandering was al in gang gezet in de beginperiode van

de noodhulp. Sanitaire pakketten met maandverband leerden vrouwen omgaan met een omstandigheid die ze vroeger uitsloot van volledige deelname aan de maatschappij.

*‘Het uiteindelijke werk,
de verandering, doen
de mensen zelf’*

‘In al die ontwikkelingen, het bouwen van “thuis”, het vergroten van kennis en vaardigheden, lopen wij met de mensen mee. Het uiteindelijke werk, de verandering, doen de mensen zelf. Zo worden ze steeds zelfstandiger en mondig.’

De verschillende gemeenschappen in de dorpen helpen ondertussen elkaar. Martin beschrijft dat zo ook een volksbeweging is

ontstaan. Een beweging die opkomt voor de Dalits, alles gebaseerd op universele mensenrechten.

Met een thuis als veilige basis worden ook zes jaar na de ramp mensen getraind op het gebied van politieke mondigheid: hoe doe je mee aan verkiezingen, hoe bevorder je gelijkheid van man en vrouw, hoe versterk je vrouwen die tot voor kort ondergeschikt waren in een patriarchale maatschappij? Dat is zelfs zover doorgedrongen dat op vele huizen die nieuw zijn gebouwd, een vrouwennaam prijkt.

— Praxedis Bouwman is religiewetenschapper/journalist, interim hoofdredacteur van *Tussen-Ruimte* en bestuurlijk actief in binnen- en buitenlandse oecumene.

Een dak boven je hoofd: universeel recht van de mens

Een goed geklede man van middelbare leeftijd loopt even na vijven op de gang van een dak- en thuislozenopvang in een middelgrote stad. Hij opent een deur van een kamer waar je precies een eenpersoonsbed, een stoel en een kastje kwijt kunt. Douchen moet in een gemeenschappelijke ruimte op de gang, net als het toiletbezoek. Hij kijkt verschrikt op als de vraag klinkt waarom hij hier is. Hij wil wel praten. Hij is gescheiden, zijn vrouw en kinderen zijn in het echtelijk huis blijven wonen, hij betaalt alimentatie en hij werkt. Met dat werk kan hij zijn verplichtingen nakomen, maar een eigen dak boven zijn hoofd zit er niet meer in. Hij verdient te veel voor een sociale huurwoning, maar te weinig om op de particuliere markt te kopen of te huren.

Een jonge vrouw van 27 komt met een kinderwagen aanlopen, ze vouwt de wagen ineen en zet hem in de gang van een portiekwoning. Haar kleine kind neemt ze op de arm een trap op mee naar boven, naar de woning van haar ouders in een grote stad. Ze werkt 32 uur in de week, haar vriend, de vader van haar kind, is net als zij goed opgeleid, werkt ook, maar niet in Nederland. Woonruimte rond of onder de 750 euro in de maand kunnen ze niet vinden. Noodgedwongen woont zij bij haar ouders. Noodgedwongen kunnen deze jonge mensen geen normaal gezinsleven leiden.

Mensen in Nederland die van oppashuis naar kraakpand en weer terug gaan, die logeerbedden gebruiken of inderdaad de dak- en thuislozenopvang. Mensen in Londen wier flat is uitgebrand, opgekocht door investeerders en na negen maanden nog steeds geen woonruimte hebben. Barcelona, New York, Toronto, Berlijn, noem maar op, overall is er een tekort aan betaalbare woningen. Maar ook in steden op het zuidelijk halfrond is de woningcrisis enorm. Al was het maar omdat de woonkosten de loonopbrengsten ver overstijgen, of omdat veel mensen naar de steden trekken voor werk. Het probleem daar is echter dat de economische groei minimaal is of achterblijft, waardoor mensen goede huisvesting niet kunnen betalen.

Wonen, vanzelfsprekend!?

Het lijkt zo vanzelfsprekend voor sommige mensen in sommige delen van de wereld. Voor sommige mensen in sommige andere delen is het dat zeker niet: wonen! Toch hebben de 193 landen die lid zijn van de Verenigde Naties stuk voor stuk hun handtekening gezet onder dat recht in de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM)*.

In de Nederlandse Grondwet is dat recht ook vastgelegd, meteen in het eerste hoofdstuk. In artikel 21 gaat het over de inspanningen die de overheid zich moet getroosten om het land bewoonbaar te laten zijn en over de bescherming en verbetering van het leefmilieu. Onder lid 2 van artikel 22 staat vervolgens letterlijk: 'Bevordering van voldoende woongelegenheden is voorwerp van zorg der overheid.'

Dat het daadwerkelijk een onderwerp is dat de mensheid bezighoudt, met name de waarborg van dat universele recht, blijkt ook wel uit de overlevering in geschriften als de Bijbel en de Koran.

In de Bijbel is al snel te lezen dat de Heer de zorg voor wonen die in de universele rechten verankerd zit, via de doorgegeven wetten aan Mozes op zich nam.

In Deuteronomium 15 staat dat in het Beloofde Land iedere zeven jaar in het zogeheten jubeljaar alle schulden moeten worden kwijtgescholden.

In Leviticus 25, een Mozesboek eerder, worden de algemene lijnen van de wetten van de jubeljaren geschetst. Na zeven jubeljaren, dus zeven keer zeven jaar, moet eenieder in het Beloofde Land terugkeren naar waar hij of zij vandaan komt, naar zijn eigen bezit. Omdat de verdeling van middelen altijd ongelijk is, zo redeneert God in de wetten die Mozes optekende, is dat vijftigste jaar een jaar van: terug naar af, alle huisjesmelkers staan hun huizen weer af, schulden worden kwijtgescholden, niemand is bezig met productie want je eet van wat het braakliggende land je brengt. Alles begint opnieuw, iedere 'generatie' krijgt dezelfde start.

In Marcus 12:40 zegt Jezus over sommige Schriftgeleerden: 'Ze verslinden de huizen van de weduwen en zeggen voor de schijn lange gebeden. Over hen zal strenger geoordeeld worden dan over anderen.'

In de islam is de relatie 'universele rechten van de mens', zoals wonen, en de Schrift

op zijn zachtst geschreven wat moeilijker te ontrafelen. De Koran gaat vooral over de verhouding tussen de gelovige mens en God. Mensenrechten regelen meer de relatie tussen mensen onderling, inclusief dus de door mensen vormgegeven overheid.

De islam gaat uit van de basisgedachte dat alles God toebehoort. De mens krijgt alles slechts in bruikleen en moet er vanzelfsprekend goed op passen. God voorziet vanuit die gedachte: 'En er is geen dier op aarde of God zorgt voor zijn levensonderhoud en Hij kent zijn verblijfplaats en zijn bewaarplaats' (Koran 11:6). In het algemeen vinden de meeste geleerden dat islam en de mensenrechten, vooral door de *sharia* (de rechtspraak) zich niet tot elkaar verhouden. Maar dat is een andere discussie dan waar het hier om gaat.

Ook in Koran en Soenna zijn aanduidingen te vinden die gaan over eigendom, over het delen van rijkdom en daarmee over de rechten die ieder mens en dier heeft. Uit de Koran valt ook te halen dat de staat verantwoordelijk is voor het bevorderen van het welzijn van de mens. Een pionierende grondige en leesbare studie die naar het thema wonen en eigenaarschap van land is gedaan is van de hand van Siraj Sait and Hilary Lim, *Land, Law and Islam, Property and Human Rights in the Muslim World*, een uitgave in de context van UN-Habitat.

Hoe actueel het recht op wonen is, in de huidige wooncrisis waar de mensheid zich niet alleen in Nederland maar voortdurend ook wereldwijd bevindt, was terug te horen bij de inauguratie van president Biden in

de Verenigde Staten. Spoken-word-artist Amanda Gorman sprak in januari 2021 in 'The Hill we climb' deze woorden uit:

*... Everyone will sit under their own vine
and under their own fig tree,
and no one will make them afraid ...*

Het is een rechtstreeks citaat van de profeet Micha (4:4):

*Iedereen zal zitten onder zijn wijnrank
en onder zijn vijgenboom,
door niemand opgeschrikt.*

VN: universeel recht

Bij de Verenigde Naties is het recht op wonen sinds 2000 een 'speciale rapporteur' waardig. Toen werd het mandaat voor deze 'speciale rapporteur voor het recht op huisvesting en op het recht van non-discriminatie in deze context' door de commissie mensenrechten vastgesteld. Recent in 2020 werd het door de mensenrechtenraad van de VN nog eens vernieuwd. In dat mandaat gaat het recht op adequate huisvesting veel verder dan een dak boven het hoofd. Het gaat over het recht op leven in veiligheid en waardigheid in een fatsoenlijk huis.

Wereldwijd leven meer dan een miljard mensen in ondermaatse of illegale nederzettingen. Ieder jaar verliezen een paar miljoen mensen hun huis als gevolg van projectontwikkeling, oorlog, natuurrampen of de klimaatcrisis. Velen van hen worden gedwongen uitgezet. Een derde van de sterfgevallen wereldwijd is te wijten aan armoede en slechte huisvesting.

Het doel van dit mandaat is drieërlei: het

bevorderen van de realisatie van adequate huisvesting als component van het recht op een adequate levensstandaard, uiteraard het zoeken naar en delen van praktische oplossingen en nieuwe ideeën, met een speciale nadruk op genderspecifieke elementen relatie tot het recht op adequate huisvesting en op land(bezit).

Bovendien kennen de Verenigde Naties een op steden gericht UN-Habitat. Dat is een VN-poot die zich speciaal richt op de leefbaarheid in steden. Zoals al eerder genoemd, is juist ook verstedelijking een enorme uitdaging wereldwijd. De vraag hoe een stad een goede woonplek kan zijn is, ook in relatie tot adequate huisvesting, een urgente. UN-Habitat heeft een meer praktische invulling van het fundamentele recht op wonen, in aanvulling op het mensenrecht waar de speciale rapporteur zich mee bezighoudt.

Investering versus mensenrecht

Huisvesting is in toenemende mate een mogelijkheid tot investeren, in plaats van een sociaal goed en een fundamenteel recht van de mens. Tot die conclusie kwam ook Leilani Farha, speciale rapporteur van 2014 tot 2020. Ze vervult de hoofdrol in documentaire *Push* van de Zweedse filmmaker Fredrik Gertten die het bekijken meer dan waard is.

‘Het recht op huisvesting betekent niet dat iedereen meteen recht heeft op een door de overheid beschikbaar gesteld huis. Het betekent dat overheden moeten garanderen dat iedereen, vooral de meest achtergestelde groepen, toegang tot adequate huisvesting moet hebben.’

De wereldwijde woningcrisis begon eigenlijk met gentrificatie, het opwaarderen van buurten. Maar het gaat veel verder dan dat. Het gaat in huisvesting niet meer over huisvesting, het gaat over bezit. De partijen die dit bezit hebben, spelen ermee. Farha:

‘En staten zijn daarvoor verantwoordelijk. Zij hebben de UVRM, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens ondertekend, zij kunnen verantwoordelijk worden gehouden door de Verenigde Naties. Het is niet zo dat kapitalisme slecht is, maar ongebreideld kapitalisme in relatie tot wonen wel. En dat komt omdat huisvesting een recht is en goud niet.’

Dat het recht op adequate huisvesting al veel langer dan vandaag onder druk stond, blijkt wel uit het mandaat van 2020 dat de speciale rapporteur van de VN in het leven riep. De enorme scheefgroei heeft echter een enorme opkikker gekregen in de financiële crisis die begon in 2007/2008. Het wereldwijde vastgoedbezit vertegenwoordigt bijna zestig procent van de waarde van al het bezit. In geldwaarde is dat ongeveer 220 biljoen US-dollar, waarvan 163 biljoen US-dollar waarde van vastgoed voor particulieren. Dat is meer dan twee keer het bruto binnenlands-product van alle landen op de wereld samen.

Een van de grootste investeerders in vastgoed wereldwijd is Blackstone (in Nederland goed voor ruim achthonderd panden). Zij hadden niet groot kunnen worden zonder de financiële crisis. Met het plan om winstgevend te zijn door het bezit van

‘sociale woningen’, kocht deze investeerder wereldwijd vooral eengezinswoningen op. Volgens een strak schema van gemiddeld 25.000 dollar per huis om het op te knappen, worden de huizen voor een aanzienlijk hogere huur weer op de markt gebracht. Kleinere investeerders spelen ook hun partijtje mee, de voorbeelden in Nederland zijn gevoeglijk bekend.

Ook pensioenfondsen zijn beste spelers. Blackstone bijvoorbeeld investeert veel met geld van pensioenfondsen. Het is de vraag of de gepensioneerden en zij die ooit met pensioen willen, eigenlijk wel weten wat er met hun geld gebeurt.

In de documentaire *Push* zegt Ada Colau, burgemeester van Barcelona, over de investeerders: ‘Het is alsof ze als een gier boven de stad hangen.’

Alain Verheij, theoloog en schrijver, stelde in dagblad *Trouw* in april 2021 in een commentaar op de woningcrisis in Nederland eveneens dat wonen een mensenrecht is.

‘En dan een basaal mensenrecht. Daarom is het zo fout dat het uitbesteed is als investeringsonderwerp. Starters die een woning willen kopen om in te wonen moeten opboksen tegen Chinese, Amerikaanse en Britse investeerders, die de woningen kopen om voor hoge prijzen te verhuren of door te verkopen. Dat is niet goed te praten, zeker als je ziet waartoe het zal leiden. Bovendien, als je tweehonderd woningen opkoopt, dan heb je de basale waardigheid van mensen in je handen, dan ben je te machtig, dan speel je als het ware voor God.’

Binnenkort bezoekt de huidige speciale rapporteur voor huisvesting van de Verenigde Naties, Balakrishnan Rajagopal, Nederland op uitnodiging van de Nederlandse regering. Het bezoek zou in juni 2022 plaatsvinden, maar is uitgesteld en een nieuwe datum wordt gezocht.

Aanleiding voor de uitnodiging is een brief van juni 2021 waarin verschillende VN-gezanten ernstige zorgen hebben geuit over het woonbeleid van de gemeente Rotterdam. Voorafgaand aan dit bezoek hebben alle betrokkenen bij ‘wonen’ de mogelijkheid om input te geven.

Die input en het bezoek van Rajagopal zullen uitmonden in een gedetailleerd eindrapport voor de VN-Mensenrechtenraad in Genève.

<https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gld=26359>

Enkele bronnen

— <https://ohchr.org/en/special-procedures/sr-housing>

— <https://unhabitat.org/>

— *Push*, documentaire uit 2019 van Fredrik Gertten, (gratis) te zien op https://archive.org/details/push_20200612 en ook via betaling te downloaden

— <https://make-the-shift.org/>

— <https://woonmanifest.nl/>

— Praxedis Bouwman is religiewetenschapper/journalist en interim hoofdredacteur van *TussenRuimte*.

Een plek onder de zon?

Samen met mijn vrouw bezocht ik haar in een van de asielzoekerscentra in Nederland. Ze kreeg niet zo lang geleden eindelijk een status – een ‘positief’ zoals ze dat zelf aangaf – na een ingewikkelde procedure bij de IND.

Wat daar aan vooraf is gegaan en wat dat op emotioneel vlak met zich mee heeft gebracht, laat zich niet in een paar woorden beschrijven. Daar is een column ook niet de plek voor. Al helemaal niet als je bedenkt dat het feit dat ze eigen huis en haard verliet, te maken heeft met een duidelijke reden die het noodzakelijk maakte haar moederland te ontvluchten en in een vreemd land haar toevlucht te zoeken. Een vreemd land, waarin je je ontheemd voelt, omdat je de taal niet spreekt en de cultuur niet kent. Een vreemd land, waar men jou als vreemde-ling ziet en ook zo kan behandelen.

Dit nummer van TussenRuimte heeft als thema ‘een plek onder de zon.’ Welke plek heeft zij? En heeft ze daarbij ook zelf een stem? Ja, ze heeft een status. Ze mag in Nederland blijven. Ze mag hier een bestaan opbouwen. Maar waar?

De gang van zaken is dat het COA, nadat iemand een status heeft gekregen in de procedure van de IND, een woonplaats aanwijst: een gemeente in Nederland die voor huisvesting moet zorgen en waar je naartoe dient te verhuizen. Vaak – weer – heel ergens anders, zodat voorzichtige contacten die opgebouwd werden rond het asielzoekerscentrum, waar je ten tijde van de procedure soms maanden- of zelfs jarenlang verbleef, weer doorbroken worden. In die fase zit ze nu. Ze wacht op wat het COA zal zeggen. Welke gemeente in Nederland zal het worden? Waar zal haar een plek gewezen worden om te wonen? Het kan maar zo nog maanden duren, gezien het grote woningtekort in Nederland.

Samen met mijn vrouw bezocht ik haar op haar kamer in het asielzoekerscentrum waar ze nu verblijft. Onder haar bed lag het grootste deel van haar bezittingen. Ze ontving ons met de haar eigen gastvrijheid – overdadig. We voelden ons welkom! Toen we weer naar huis reden, voelde ik me beschaamd.

— Jan van 't Spijker is docent Missiologie en evangelistiek aan de Theologische Universiteit Apeldoorn en redactielid van *TussenRuimte*.

SP-wethouder Jakob Wedemeijer:

‘De gewone Amsterdammer moet betaalbaar kunnen wonen’

Jakob Wedemeijer (52) was in het vorige college van B en W in Amsterdam een tijdlang wethouder Wonen, Bouwen, Openbare Ruimte en Groen en Reiniging. Na een loopbaan in de sociale advocatuur werd hij in 2016 wethouder voor de SP in Eindhoven, vervolgens stadsdeelbestuurder in Amsterdam Zuid-Oost in 2018, en vorig jaar wethouder in Amsterdam. *TussenRuimte* interviewde hem.

TR: Wie is Jakob Wedemeijer?

JW: Ik ben getrouwd en vader van vier kinderen. Oorspronkelijk Luthers, later ben ik naar de Oud-Katholieke Kerk overgegaan, waar ik nu bij hoor. Lange tijd ben ik actief geweest in linkse politieke partijen. Sinds 2003 is dat in de SP. Wat mij aanspreekt, is dat de partij staat voor een ander soort samenleving: geen markt maar solidariteit. Daar komt nog bij dat de SP concreet werkt, in de wijken waar de problemen spelen. Voor de SP ben ik een paar jaar bestuurder geweest in het stadsdeel Zuid-Oost, en vorig jaar kwam ik tussentijds in het college van B en W.

TR: Hoe kijk je aan tegen de wooncrisis, die in Amsterdam nog nijpender is dan in andere delen van het land?

JW: Jullie hebben het over de wooncrisis, maar er is eigenlijk geen sprake van een crisis. Een crisis is een probleem dat opeens belangrijk wordt en tijdelijk van aard is. Dat er nu wordt gesproken van een

wooncrisis, is omdat de middenklasse de moeilijkheden gaat ondervinden. Voor de mensen met lagere inkomens is wonen altijd al een probleem geweest. Een goede betaalbare woning is voor heel veel mensen altijd al ver weg geweest. Daar komen nu nog allerlei prijsstijgingen bij. Problemen die de armen altijd al gehad hebben, zijn nu ook problemen geworden voor mensen uit de middenklasse. Daarom is er nu veel aandacht voor.

TR: Voor ons in Nederland is het tamelijk vanzelfsprekend dat de overheid een taak heeft op het gebied van wonen. In andere delen van de wereld ligt dat anders, bijvoorbeeld in de Verenigde Staten. Waarom heeft de overheid eigenlijk zo’n taak?

JW: In Europa zien we de overheid meestal als een schild voor de zwakken. In de VS zie je een soort nachtwakerstaat: de staat dient in de ogen van veel Amerikanen alleen om de landsgrenzen te beschermen. Voor ons ligt dat heel anders. De overheid

heeft een taak om kwetsbare burgers te beschermen. Als de overheid dat niet doet, bepaalt het geld wat er gebeurt. Bij de SP zien we uiteindelijk twee redenen waarom de overheid zich met huisvesting moet bemoeien: a) de overheid heeft als enige instantie genoeg macht; b) de overheid heeft als enige een democratische controle.

‘De overheid heeft een taak om kwetsbare burgers te beschermen’

TR: In sommige landen zie je dat mensen zich informeel vestigen aan de rand van de steden. Als de overheid zich dan met huisvesting bemoeit, bulldozert men die huizen om. Is dat dan een schild voor de zwakken?

JW: Dat soort overheidsbemoeienis is natuurlijk niet de bedoeling. De overheid moet kijken hoe maatregelen uitpakken voor de bewoners. Er is sprake van een trek naar de stad. Dat is één van de redenen waarom er meer woningen nodig zijn. Daarnaast worden oude stadswijken aangetast. Daarbij neemt het aantal woningen vaak af. Wij proberen in Amsterdam in de volkswijken genoeg terug te bouwen aan sociale woningbouw. Dat doen we door hoogbouw. In een situatie als die van Amsterdam is er meer regulering te verwachten. De vrijheid van de markt gaat niet leiden tot goede en betaalbare woonruimte voor iedereen. De vraag is altijd: waardoor wordt de woningmarkt geregeerd? Is dat door het geld of is dat door een overheid die oog heeft voor de gewone burgers? In

onze visie moet de gemeente betaalbaarheid subsidiëren. Dat betekent dat de gemeente er geld in steekt om het wonen betaalbaar te houden voor de gewone Amsterdammer.

TR: Wat zijn de grote problemen in Amsterdam, wat betreft het wonen?

JW: Het grote probleem is dat er veel te weinig sociale huurwoningen zijn. Dat heeft voor een groot deel te maken met landelijk huisvestingsbeleid. De regeringen van de laatste decennia hebben het voor woningcorporaties heel aantrekkelijk, en zelfs noodzakelijk, gemaakt om woningen te verkopen. En bovenop al die maatregelen is de verhuurdersheffing ingevoerd, waar woningcorporaties enorm veel geld aan kwijt zijn. Zo is er nog een stimulans om huurwoningen te verkopen en er is minder geld om sociale huurwoningen te bouwen. Dat is gewoon obsceen.

Wat huurwoningen betreft, is dure verhuur heel aantrekkelijk. Voor de mensen die weinig kunnen betalen, blijft er steeds minder over. Daarnaast zijn er uitwassen: onderhuur, wangedrag, Airbnb. Die scheefgroei proberen we als gemeente door sterkere regulering om te buigen. Wij stellen ons steeds de vraag: ‘Wat heeft de Amsterdammer eraan?’ Daarom sturen we op minder verkoop van sociale woningen en op bouwen, verdichten.

TR: Wat heb je intussen bereikt?

JW: Zelf ben ik natuurlijk nog maar kort als wethouder bezig. Toch kan ik over de afgelopen periode al een paar dingen aanwijzen

die we bereikt hebben. Zo hebben we een voorrangsregeling voor bewoners van een stadsdeel ingevoerd: minstens 25 procent van alle nieuwbouw moet worden gereserveerd voor mensen die al in het betreffende stadsdeel wonen. Verder is er een bescherming tegen het opkopen van woningen door beleggers gekomen, doordat de koper verplicht is vier jaar zelf in het huis te gaan wonen. Ook wordt de leegstand aangepakt, en wordt kantoorruimte omgezet in woonruimte.

TR: Wat voor moeilijkheden ben je tegengekomen?

JW: Wat lastig is, is dat de gemeente niet genoeg kan reguleren. Daar hebben we niet de bevoegdheid toe. Een ander punt is: de bevolking wil dat we onze regels handhaven. Dat vraagt om capaciteit, die we ook niet oneindig hebben. Verder wordt er soms geroepen: bouwen, bouwen, bouwen, maar dat is ook niet de oplossing van alle problemen.

‘Je kunt arme mensen niet uitsluiten omdat ze arm zijn’

TR: In Rotterdam heeft Leefbaar Rotterdam zo’n vijftien jaar geleden een regel ingesteld waardoor mensen met een laag inkomen geen huis kunnen huren in bepaalde wijken waar veel problemen zijn, en dat mensen van buiten de stad met een laag inkomen helemaal geen huis kunnen huren in de stad. Dit is de Rotterdamwet gaan heten. Hoe kijk je aan tegen deze Rotterdamwet?

JW: Daar ben ik zeer op tegen. Daarmee zeg je in feite dat arme mensen per definitie problematische mensen zijn.

TR: Je zou ook kunnen zeggen, dat je de mensen die al in zo’n wijk wonen, beschermt tegen verdere verpaupering van de wijk.

JW: Dan zeg je nog steeds dat arme mensen een probleem zijn, en geweerd moeten worden. Waar moeten die mensen dan gaan wonen? In de randgemeenten? Lost dat dan iets op? Je kunt mensen niet uitsluiten omdat ze arm zijn.

TR: Hoe kijk je aan tegen initiatieven van burgers die in groepen gaan wonen?

JW: Er zijn inderdaad steeds meer coöperaties van burgers die een combinatie tot stand willen brengen van zelfstandig wonen en dingen samen doen. Dat stimuleren we met een bepaald programma. In nieuwbouwplannen reserveren we kavels voor zulke coöperaties. Het is goed dat er veel actieve burgers zijn.

TR: Wat is je droom voor de stad?

JW: Waar ik aan werk is een inclusieve en complete stad. Dat betekent dat het meer is dan een verzameling woningen. Het is een stad waar alle Amsterdammers een plek kunnen hebben.

— Tom Boesten is rooms-katholiek theoloog, werkzaam voor het landelijke samenwerkingsverband van kloosters KNR en redacteur van *TussenRuimte*.

Waarom Sinti en Roma zo graag in een woonwagen wonen

Ringo Meinhardt is een Sinto. In dit artikel neemt hij ons mee in het leven van zijn bevolkingsgroep. Binnen de Sinti-gemeenschap is men vaak huiverig om de openbaarheid op te zoeken. Velen leven het liefst in de verborgenheid. De vervolging in de Tweede Wereldoorlog heeft sterk aan die tendens bijgedragen. Om die reden staan er bij dit artikel geen foto's waar mensen herkenbaar in beeld zijn. Anderzijds zijn er Sinti die juist naar buiten willen treden om begrip te kweken voor hun leefwijze bij de burgers.

Wonen in een woonwagen is voor veel mensen onbegrijpelijk, het wordt gezien als een afkeer tegen de maatschappij. Daartegenover staat dat wij, Sinti en Roma, afkomstig zijn van een uitstervend ras. Ik ben zelf van een derde generatie Sinti van na de Tweede Wereldoorlog en weet niet meer zoveel van die tijd. Maar ik heb wel het lijden van mijn ouders meegemaakt en zij weer van mijn grootouders die deze tijd aan den lijve hebben ondervonden. In de jaren '40-'45 zijn heel veel Sinti en Roma door de Duitsers vervolgd en vergast. Mijn grootouders waren ook in de concentratiekampen, zij hebben het gelukkig overleefd.

Met paard en woonwagen

Voor de oorlog trokken zij met hun woonwagens door heel Nederland, België en Duitsland en soms ook door Frankrijk. In die tijd reisden de mensen met paard en wagen vaak in kleine groepen. Zij spraken

met elkaar af om anderen onderweg op een bepaalde datum weer ergens te ontmoeten. Na de oorlog waren er niet meer zoveel Sinti en Roma en de opvang door de staat en de gemeentes was erbarmelijk. Ze waren op zichzelf aangewezen en een uitkering of werk was voor hen niet weggelegd. Enkelen hadden het geluk met hun muziek ergens op te kunnen treden en de vrouwen ventten met garen en elastiekjes; daarmee gingen ze de huizen af en verdienden net genoeg om van te kunnen eten.

Intrekking reisverbod

Toen de overheid het verbod om nog rond te trekken en vaste grote woonwagenlocaties realiseerden, moesten de mensen op één locatie verblijven. Echter, veel van de Sinti en Roma alsook de woonwagenbewoners trokken toen nog jaarlijks met de caravan om toch het gevoel van reizen te behouden.

Ze zochten elkaar op en hielden onderling contact. Tot op heden is het trekken met de caravan een onderdeel van de cultuur. Ook in de maatschappij trekken veel mensen er jaarlijks op uit met de caravan en gaan op vakantie. Maar bij ons is het een onderdeel van onze cultuur.

Toen de mensen naar de regionale kampen kwamen, waren de omstandigheden daar erbarmelijk. Vaak was er alleen een waterpomp, sanitaire voorzieningen waren er nauwelijks. Veel mensen spaarden oud ijzer en stapelden dat op voor of naast hun wagens, waardoor het kamp voor buitenstaanders vaak niet om aan te zien was. Het was hun manier om te overleven en onder de mensen te verblijven.

In de jaren zeventig tot tachtig raakten de mensen gewend aan hun vaste standplaatsen. Veel families herenigden zich en hadden goede contacten opgebouwd met de gemeenten en de gemeenten bleken in deze jaren de mensen tegemoet te komen.

Op die vaste standplaatsen werden de woonwagens door de plaatselijke gemeenten vervangen door de zogenaamde VRO-

wagens, omdat ze gesubsidieerd werden door het ministerie van VROM. Deze woonwagens waren dertien tot vijftien meter lang en drieënhalve meter breed. In de ogen van de mensen waren dit grote wagens en hadden ze voor hun doen veel ruimte. En dan te bedenken dat hun vorige wagens misschien vijf bij tweeënhalve meter waren. Met deze VRO-woonwagen mocht niet meer worden gereisd.

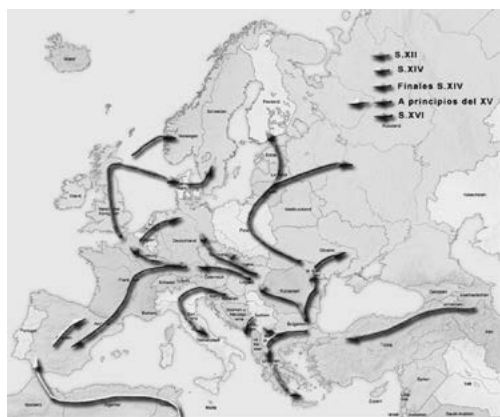
Bij ons is het een onderdeel van onze cultuur

Kleine woonwagencentra

In de jaren tachtig, die ik dan zelf meegemaakt heb, waren er veel deconcentraties van de grote woonwagenlocaties. Ze moesten kleiner worden en overzichtelijker. Er werden kleinere locaties gebouwd, verspreid over de gemeenten. Voor zover ik het heb meegemaakt werd er rekening gehouden met de familieverbanden. De kleine locaties werden niet groter dan vijftien vaste standplaatsen. Wij groeiden als kinderen daar samen op. We waren altijd buiten, deden alles samen en kregen hierdoor een nauwe band met elkaar.

Het gemis van de reis

Onze ouders praatten niet veel over vroeger, want dat was niet voor de oren van de kinderen bestemd. En als ze er over spraken mochten wij daar dan ook niet bij zijn. Pas op de basisscholen en in de geschiedenislessen en door de vragen en de uitleg die gegeven werd door de onderwijzers, beseften we

Migratieroutes van de Roma sinds de 12e eeuw

Roma, Utrechts jaagpad, voor 1900

pas wat ons volk eigenlijk meegemaakt had en werd mijn interesse voor vroeger gewekt. Bij navraag thuis werd er dan weinig over verteld. Alleen zeiden dat ze in de tijd van na de oorlog het rondreizen misten. Zij konden moeilijk wennen aan een vaste verblijfplaats. Daarom gingen we zeker twee tot vier keer in de week naar andere woonwagencollocaties elders in het land om toch bij andere mensen te zijn en het contact te onderhouden.

Als de ene wat had, had de ander het ook

Mijn vader heeft vroeger rondgereisd en kende daardoor veel mensen. Hij is vlak na de oorlog geboren en hij was van de tweede generatie, dus van de mensen die aan hun lot werden overgelaten.

Desondanks hoor ik van mijn vader, nu ik veertig ben, dat het zijn beste jaren waren en hij volop van het leven genoot. Zijn moeder kon goed voor haar kinderen zorgen en ze kwamen geen eten tekort; als de ene wat had, had de andere het ook.

De jongeren

Naarmate de jaren vorderden en wij een jaar of veertien waren, hebben wij, neven en nichten, onder elkaar altijd het verlangen gehad om ook samen te blijven wonen in een wagen. We hebben als jonge generatie ons verdiept in het organiseren van woonwagencollocaties en het bouwen ervan. Wij waren daar zeer bij betrokken en gingen bijna iedere dag naar de gemeente om informatie te verzamelen en om onze rechten te leren kennen. De woonwagenwet was toen nog van toepassing en daar maakten we gretig gebruik van.

Er was in Weert, waar ik woon, een grote woonwagencollocatie die in de jaren zeventig gedeconcentreerd werd. Er was een wethouder die zeer betrokken was bij de woonwagenmensen en hij zorgde ervoor dat er in het bestemmingsplan voor de komende dertig jaar voldoende uitbreiding was van standplaatsen. Achteraf heel uitzonderlijk en vooruitziend, in ons voordeel.

Uitsterfbeleid

Toen rond het jaar 2000 de woonwagenwet ophield te bestaan, maakten veel gemeenten daar gretig gebruik van om geen nieuwe woonwagencollocaties meer aan te leggen.

Zij wilden de woonwagencultuur uit laten sterven. In onze ogen was dat een vurige wens van de overheid. De woonwagen werd gezien als een last en het uitzicht op wonen in een woonwagen was voor de jongeren verkeken.

Dat leidde bij veel mensen tot frustraties en ontwikkelde angstcomplexen. Het zorgde voor afkeer bij de gewone maatschappij en

het gevaar voor crimineel gedrag deed zijn intrede. De jongeren zagen voor zichzelf geen toekomst meer. De gedachte dat ze alleen in een huis moesten wonen zonder iemand van hun eigen volk in de nabijheid te hebben was een afschrikwekkende gedachte.

Veel mensen grepen naar de fles of naar drugs. In onze cultuur kwam dat eigenlijk weinig voor, maar door de omstandigheden werden ze gedwongen. Bij de benaming 'uitsterfbeleid' kon men zich niks anders indenken dan dat ze ons weer wilden uitroeien, maar nu op een meer burgerlijke manier.

De criminaliteit steeg en de mensen werden afgunstig op elkaar. Als iemand met de gemeente sprak werd het voor zichzelf gehouden, terwijl het voorheen van de daken werd geschreeuwd.

Herleven van de cultuur

Nu een beleidsverandering in de lucht zit en het uitsterfbeleid wordt teruggedraaid, beginnen de ouderen meer over vroeger te praten. Over de vrijheid die ze toen hadden. Toen voelden zij zich belemmerd, omdat ze de wens van hun kinderen om ook in een wagen te wonen niet konden vervullen. Het wonen in een woonwagen is een levenswijze die je trots maakt; je bent er trots op dat je grootouders het zover geschopt hebben na wat ze hebben meegemaakt en de erkenning en de acceptatie voor ons verkregen hebben.

Nu er in 2018 de uitspraak kwam van Unesco dat het wonen in een woonwagen 'World Heritage' is en beschermd moet worden, is dat een geschenk uit de hemel. De mensen

Woonwagenkamp Waardeveld

die de afgelopen twintig jaar in het duister leefden hebben weer een doel: een wederkeer tot hun afkomst, het herleven van een cultuur die tot uitsterven gedoemd was.

Wonen in een woonwagen is een levenswijze die je trots maakt

Op dit moment worden er in heel veel gemeenten extra standplaatsen gerealiseerd en wordt de cultuur weer uitgebreid omarmd. Het lijkt wel de omgekeerde wereld. Wij zijn heel blij om geen uitschot of een last meer te zijn, maar een erkende minderheid in Nederland die recht heeft om voort te leven in woonwagens en bij elkaar op een woonwagenlocatie.

— Ringo Meinhardt is Sinto en vertelt graag over de cultuur van zijn bevolkingsgroep en hun plaats in de samenleving.

Woningcrisis: een herbezinning op het 'Huis van God'?!

De huidige woningcrisis is veel meer dan de humane en materiële verschijningsvormen die daar doorgaans aan worden geplakt. Deze crisis, die zich wereldwijd ontvouwt, de crisis van het trekken naar de stad voor het vinden van emplooi, de crisis van het gebrek aan een dak boven het hoofd, de crisis van woningspeculatie voor individueel economisch gewin, daagt zelfs uit tot een herbezinning op het wezen van 'missio dei'.

Het is noodzakelijker dan ooit om theologisch na te denken over de betekenis van het 'thuis', vooral in deze tijden van woningcrisis. Het aantal mensen dat geen fatsoenlijke huisvesting kan vinden, groeit gestaag en neemt schandalige vormen aan. Politici, economen en andere wetenschappers proberen dit fenomeen te duiden en oplossingen aan te dragen.

Als het gaat om 'thuis', dan valt er ook vanuit de theologie veel te zeggen. Wat betekent het om iemand 'zich thuis te laten voelen'? Wat gebeurt er als we iets als thuis herkennen? Wat doet het met ons als we gastvrijheid ontmoeten? Kunnen we ons voorstellen dat we door het geloof God tot gast op aarde maken? En uiteindelijk, wat betekent het dat God een thuis heeft, of beter: dat God ons tot zijn thuis maakt?

De urgentie heeft natuurlijk te maken met de steeds meer verstikkende situatie van de mensheid die elkaar op de planeet moet huisvesten, elkaar ruimte moet geven. Als de wereld, en alles wat zich daarin bevindt, vergeleken zou worden met een huis, moeten we toegeven dat het in brand staat. Wetenschappers van over de hele wereld zeggen hetzelfde: wij versnellen het uitsterven van duizenden soorten, waaronder de onze. Daarin ligt de meest dramatische urgentie. Ons eigen uitsterven staat op het spel.

Vele factoren liggen aan 'onthemd zijn' ten grondslag. Klimaatverandering, natuurgeweld, hongersnood, oorlog, drugshandel of eenvoudigweg financiële speculatie is een ervaring die mensen heel persoonlijk raakt en tegelijkertijd een ervaring die steeds mondialer wordt. In bijna alle grote steden

Alexander Villamil Morea-van Berkum, Colombiaans-Nederlands theoloog en ethicus, schrijft vanuit wat hij als universeel erkend fundament van de 'missio dei' ziet, de korte en krachtige verklaring van Lucas in Handelingen 1:8: 'Maar wanneer de heilige Geest over jullie komt, zullen jullie kracht ontvangen om mijn getuigen te zijn in Jeruzalem, in heel Judea en Samaria, tot aan de uiteinden van de aarde.' (NBV 21) Deze bijbelse afgrenzing, die concreet genoeg lijkt om te weten waar het bij de opdracht tot discipelschap om gaat, laat toch nog uitdagingen open. Die uitdaging ligt, volgens Alexander Morea, in een ander verstaan van de implicaties van de geografie, de politieke ruimte, de marges en de afbakening van deze zendingsopdracht. Een ander begrip van die beweging die begint in Jeruzalem, waar het thuis van God is, tot aan de einden der aarde, het menselijke thuis.

De beweging gaat door Judea en Samaria: waarom? Hij stelt dat deze twee streken van Gods volk een extrapolatie zijn, een splitsing, een parallellisme, een contrast met twee andere streken aan de andere kant van de Jordaan: Sodom en Gomorra. Voor Morea kan dit contrast alleen verklaard worden in het licht van een theologie van gastvrijheid, van thuis, van wonen bij God, een theologie die niets anders is dan vriendschap met God. Spreken en nadenken over zending kan niet zonder het te hebben over wat er gebeurde met die ruimte van de christelijke zending: het pinksterhuis waar God ons in beweging zet. Gastvrijheid is voor deze theoloog en ethicus hierin een cruciaal begrip.

van de wereld groeit het gevoel dat het onleefbare, onbewoonbare plaatsen zijn. Het zijn plaatsen om door te reizen, plaatsen om te bezoeken.

De discipelen ontvingen met de Grote Opdracht de aansporing om op pad te gaan en discipelen te maken. Maar vandaag de dag zijn het niet de leerlingen die op pad zijn, maar de armsten onder de bevolking die worden gedwongen om rond te dwalen. Steden verworden tot lege ruimtes voor het genot van de toerist. Het is alsof het stadsleven beetje bij beetje een archeologisch motief wordt en in een levend museum moet worden veranderd.

Zowel de brandende planeet als de spookstad zijn horrorverhalen, bijna apocalyptische vertellingen van hetzelfde verhaal: de mensen ontzeggen elkaar de gemeenschappelijke gastvrijheid op deze planeet, en het leven van de stad. Wij bevinden ons op een moment in de geschiedenis waarop wij bereid zouden zijn de verstikking – en dus ook het uitsterven – van om het even welke diersoort, met inbegrip van mensen, te tolereren.

De geschiedenis lijkt met een bijzondere duizeling te leiden naar dat punt waar de evangeliën vertellen dat Maria bijna zou bevallen: 'en in die dagen

was er in Betlehem geen plaats om hen te ontvangen'. Tegelijkertijd geeft de situatie een sociaal beeld dat goed vergelijkbaar is met wat de schrijver van Genesis ons vertelt over Sodom en Gomorra. Niet voor niets vergelijkt Jezus zelf zijn eigen Jeruzalem, dat zelfs voor zijn eigen kinderen volkomen verstikt is, met wat hij noemt 'de zonde van Sodom'. Zondigen tegen je eigen huis, de enige onherstelbare zonde.

Ondanks deze sombere context – degene die de Grote Opdracht uitspreekt is gekruisigd in zijn eigen stad en door zijn eigen volk – lijkt de Jezus van de Hemelvaart, de Verrezenen, de mythe van het brandende huis te willen herschrijven. De logica wordt omgekeerd en straf wordt tot verlossing.

Het brandende huis van Lot

Als er een geografie van het kwaad zou zijn, zou die waarschijnlijk de coördinaten van Sodom en Gomorra hebben. Twee iconische namen om de grenzen van Gods geduld aan te geven. Eeuwenlang werd de straf van beide steden in verband gebracht met de perversie van de begeerte. Het woord sodomie werd gebruikt voor homoseksualiteit. Deze interpretatie staat ver af van de Joodse tekst. Kijkend naar de tekst en de cultuur die de tekst omringt, zal men concluderen dat de zonde van Sodom en Gomorra, de grief en de overtreding, te maken hebben met de overtreding van de gastvrijheid.

Een huis, een migrantengezin, Lot, zijn vrouw en dochters, verblijft daar en wordt bezocht door twee engelen van God na overleg met Abraham. God had besloten de inwoners te straffen, Abraham onderhandelt over een mate van verlossing door het vinden van rechtvaardigen. Als er zelfs geen tien rechtvaardigen gevonden kunnen worden, is Abrahams onderhandelingspoging mislukt en besluit God de steden te vernietigen.

Gezien de vertrouwdsheid van Lot en Abraham, besluit God Lot en zijn gezin te redden en zendt daarom twee engelen om hem te waarschuwen en buiten de stad te brengen. Tijdens het bezoek verblijven de twee mannen in het huis van Lot en onmiddellijk eisen de inwoners van de stad dat Lot hen overdraagt aan de stad en hen aan publieke vernedering onderwerpt. Deze eis vindt plaats aan de poorten van het huis, die beven onder de pesterijen van de sodomieten en inwoners van Gomorra. Lot tracht met de mannen te onderhandelen door hen zijn dochters aan te bieden, maar zij houden aan en dringen het huis binnen. Daar worden ze onmiddellijk getroffen door een blindheid die hen belet hun doel te bereiken. Intussen ontsnapt Lot met zijn vrouw en dochters naar een stadje in de buurt. Zo verlaten zij het huis om te vluchten voor Gods oordeel dat als vuur uit de hemel op de steden neerdaalde. Er was een extra waarschuwing voor Lot en zijn familie: niet omkijken. Lot en zijn

gezin laten hun huis achter en terwijl de stad, inclusief hun huis, door vuur wordt vernietigd, zien zij daar niets van, tot ze veilig zijn. De vrouw van Lot negeert de waarschuwing, kijkt om en verandert in een zoutpilaar. Het verhaal eindigt met incest. De dochters van Lot voeren hun vader dronken en verleiden hem, om zo zwanger te raken.

Het brandende huis bij Lucas

Sodom en Gomorra staan symbool voor het kwaad. Lucas vertelt in Handelingen 1 over een ander huis, dat zich in Jeruzalem bevindt en dat een plek van redding zal zijn: het huis van Pinksteren. Het is belangrijk stil te staan bij een detail in Jezus' woorden aan zijn discipelen: het duo 'Judea en Samaria'. In de Hebreeuwse poëzie werkt de samenvoeging van uitersten syntactisch, dat wil zeggen dat één betekenislaag wordt gevormd door tegengestelden samen te brengen. Zoals bij 'hemel en aarde', 'man en vrouw', 'dag en nacht', noord en zuid, oost en west', zo ook bij 'Sodom en Gomorra' en 'Judea en Samaria'. Twee tegengestelden worden in dezelfde betekenisregel geplaatst om iets te suggereren dat anders niet in één vers zou passen.

In het geval van Sodom en Gomorra, bijvoorbeeld, gaat het niet om slechts twee steden, maar om een gebied dat ten minste vijf steden omvatte die ook bekend stonden als de 'steden van de vlakte'. Minsten vijf daarvan springen in het oog: Sodom, Gomorra, Adma, Zeboim en Zoar. Zij werden zelfs in verband gebracht met het Dal der Tuinen, ofwel het paradijs, de hof van Eden. Door ze in één adem te noemen, wordt een totaliteit uitgedrukt. Sodom en Gomorra worden dan, net als Judea en Samaria, niet alleen geografische plaatsen, maar ook mythische plaatsen, metaforen met een unieke theologische betekenis die het taalgebruik bepalen; in dit geval de een om te verwijzen naar de plaats van de niet-verloste, en de ander om een plaats voor verlossing aan te duiden. Tegenover het huis van Lot zet ik daarom het huis van Pinksteren waarover Lucas ons vertelt. Het huis waar de christelijke prediking begon.

In beide steden, in Sodom en in Jeruzalem is er een zelfde misdrijf gepleegd, men wil de gast vernederen. En in Jeruzalem hebben ze hem op de ergst mogelijke manier vernederd: ze hebben hem voor de ogen van iedereen laten bloeden en sterven. Ook is er in beide situaties een actieve deelname van de vrouwen: in het verhaal van Lot worden zijn dochters aangeboden in de plaats van de gasten en wordt zijn vrouw in een zoutpilaar veranderd; in het verhaal van Lucas zijn de vrouwen gastvrouw voor de discipelen en bemiddelen zij in gebed voor hen. Nu zijn de leerlingen bij elkaar in een huis. En net als het huis van Lot schudt ook dit huis op zijn grondvesten. De evangelist spreekt over 'het volle huis' of

Judea en Samaria waren regio's die grote veranderingen ondergingen in de loop van de oude geografie. Het is moeilijk ze precies af te bakenen, hoewel ze wel met elkaar overeenkomen, gezien de voortdurende culturele wrijving. De Joden maakten aanspraak op hun politieke traditie op grond van de figuur van David, en ook op grond van hun poëzie – de Samaritanen maakten voor hun identiteit aanspraak op grond van de figuur van Mozes, en dus ook op grond van de voorrang van de teksten van de Wet boven die van de Davidische poëzie.

‘het barstende huis’. In beide huizen is er vuur, alleen in het huis van Lot is het een teken van straf, terwijl dat in het huis van Lucas niet zo is.

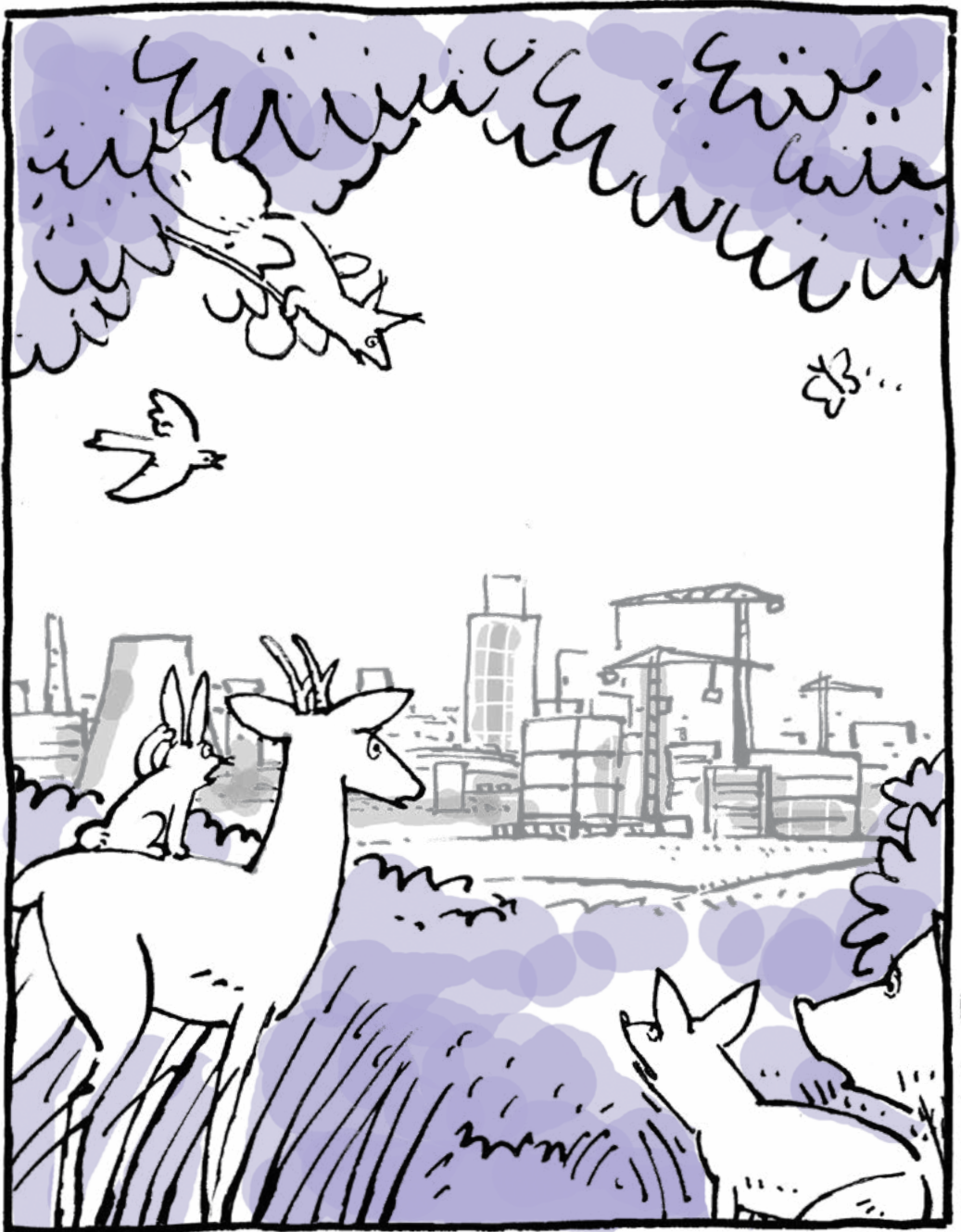
Zo beginnen de verschillen tussen de twee huizen. Terwijl rond het huis van Lot zijn schoonzonen spotten met de mogelijkheid van de vernietiging van Sodom en Gomorra, spotten de burens in het huis van Lucas als zij de discipelen het evangelie in verschillende talen horen spreken. In tegenstelling tot het verterende vuur dat op het huis van Lot viel, is het bij Lucas een communiserend vuur, in de vorm van tongen. Het is merkwaardig dat de letterlijke vertaling van de ‘steden van het dal’ juist ‘steden van de tong’ is. Terwijl het doel van de gasten van het huis van Lot was de steden te verwoesten, zoekt de vernederde gast van het huis van Lucas het tegenovergestelde. Hij wil Jeruzalem herstellen als het huis van God en van alle mensen.

De brandende missie

Ik heb deze twee bijbelse geografieën tegenover elkaar gezet om iets duidelijk te maken dat misschien voor de hand ligt: het gebrek aan gastvrijheid is in feite een teken van de eindtijd, wat ook de urgentie van de christelijke prediking impliceert. Er is moed voor nodig om de bittere waarheid te erkennen en te zeggen dat we ons moeten schamen, omdat we meer het comfort van de wereld zoeken dan haar bekering.

Als de huizen crisis in Nederland in theologisch opzicht iets zegt, dan is het wel dat zij niet alleen een gevolg is van de vrije markt en de hebzucht van de rijksten. In deze crisis kan ook doorklinken dat God ons roept om uit te gaan, om klaar te staan om te emigreren, om niet te klagen over de omstandigheden, maar om in een ander land en in een andere taal de liefde van God te spreken, om ons licht te bepakken en klaar te staan om te vertrekken zonder achterom te kijken.

— Alexander Villamil Morea-van Berkum is Colombiaans-Nederlands theoloog en ethicus en redactielid van *TussenRuimte*.

EN HOE STAAT HET DAN MET ONZE VEILIGE
WOONOMGEVING?

Toen een Huis Hut werd genoemd

Bivakkeren bij rondtrekkende Maasai

Lang geleden spraken wij thuis over ons huis als ‘onze hut’. Later, op school, werd mij geleerd wat het verschil was tussen diverse woorden voor huis. Hutten stonden ver weg, in Afrika. Toen ik in 1977 vertrok naar Tanzania leerde ik de Maasai-hutten kennen: ovaal met rondingen, een ingang, een kleine corridor, en dan de berookte ruimte met twee grote bedden – verhogingen bedekt met koeienhuiden – met daartussen de drie stenen voor het altijd smeulende vuur, het hart van het huis.

Het land waar de Maasai woonden was door de koloniale machten in 1884 in tweeën gedeeld. Ook de missie en de zending hadden het gebied verdeeld, waarbij de koloniale macht bepaalde wie waar werkte. Deze rooms-katholieke missionarissen in de jaren zeventig waren nog vol enthousiasme over het *aggiornamento* van het Tweede Vaticaans Concilie, het ‘bij de tijd brengen’ van de Kerk.

Inculturatie stond hoog in het vaandel. Net als de lutheranen vonden ze de Maasaitaal heel belangrijk. Het verschil tussen de roomsen en de evangelischen was dat de roomsen meer de nadruk legden op de nomadische cultuur.

Deze fascinatie voor het nomadische leidde er in 1977 toe dat de Oost-Afrikaanse rooms-katholieke bisschoppenconferentie AMECEA een bureau voor nomadenapostolaat oprichtte. Toen de eerste coördinator daarvan echter een grondige studie over polygamie onder de Maasai publiceerde, werd hij weggestuurd.

Daarmee werd duidelijk dat we ons intussen al in een heftige discussie bevonden tussen missionarissen die vochten voor de culturele waarden van de nomaden en zij die vonden dat missie eigenlijk een soort *mission civilisatrice* zou moeten zijn, een inspanning om de mensen de christelijke beschaving bij te brengen, dat wil zeggen te sedenteren, scholen en ziekenhuizen te bouwen en de mensen te integreren in de moderne wereldeconomie. Daarmee zitten we dan meteen in de actuele problematiek van vandaag.

Zoeken naar wegen om het evangelie nomadisch te ‘incultureren’

Toch waren de meeste rooms-katholieke missionarissen in de jaren zeventig en tachtig bezig met het zoeken naar wegen om het evangelie in de nomadische cultuur te ‘incultureren’. Weinig van hen waren geïnteresseerd in het bouwen van kerken, maar meer

in het opbouwen van een kerkgemeenschap, in *community building*. Er werd wel geïnvesteerd in ziekenhuizen, gezondheidsklinieken en onderwijs, maar aangepast aan de nomadische levenswijze. De Flying Doctors in Tanzania en de AMREF zijn daar beroemd om tot op de dag van vandaag. En wat onderwijs betreft, werd en wordt er geëxperimenteerd met mobiel onderwijs in het Maasai, Turkana en Karamoja (in Oeganda).

Intussen zijn die missionarissen ouder geworden en velen zijn niet meer actief onder de nomaden. Alhoewel er wel lokale catechisten en hier en daar nog onderwijzers voor de *bush*-scholen zijn, is het aantal priesters onder de nomaden ver achtergebleven bij de vele priesters vanuit de sedentaire volkeren. Die laatsten zetten nu wel de toon van de bisdommen en zijn veel minder geïnteresseerd in de nomadische cultuur dan in het opbouwen van een *selfsupporting* bisdom. Bovendien waren de volkeren waaruit zij stamden vaak de traditionele vijanden van de respectievelijke nomadenvolkeren, hetgeen nog altijd zijn weerslag vindt in de manier waarop de huidige kerkelijke autoriteiten naar de nomaden kijken (om niet te zeggen dat ze ronduit neerkijken op die 'primitieve' nomadenvolkeren).

In het begin

Duizenden jaren lang hebben mensen op aarde geleefd van wat God – of 'de natuur' – hun te eten gaf. Daarvoor moesten ze rondtrekken in het bos, of later ook in de savanne. Nu nog doen de Efe en andere dwergvolkeren in DR-Congo dat. De mens leidde een nomadisch bestaan. Dat wil niet zeggen dat er niets geproduceerd werd, wel

dat wat wij 'cultuur' noemen zich eerder uitte op het gebied van muziek, dans en verhalen vertellen, dan in materiële zaken als grote gebouwen of beeldhouwwerken. Die orale cultuur van muziek, dans en verhalen heeft dan ook unieke 'werken' opgeleverd. Door hun vluchtigheid kunnen ze alleen live worden meegemaakt, en dus voor nagenoeg niemand anders dan wie zich in het diepe oerwoud begeeft.

Als ik het begin van Genesis lees en terugdenk aan mijn eigen ervaringen bij de Efe, kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat zij heel dicht komen bij dat paradijselijk bestaan. Dat deed bij mij dan ook de vraag opkomen waarvan zij verlost zouden moeten worden. Alhoewel zij vaak jagers genoemd worden zijn ze in de eerste plaats verzamelaars. Hun dagelijks dieet bestaat hoofdzakelijk uit allerlei soorten bospaddenstoelen (waarvoor de moderne mens in een exclusief restaurant kapitalen zou moeten betalen), grote hoeveelheden wilde honing (zo'n potje waarmee de moderne mens enkele weken zou moeten doen, zouden zij als een tussendoortje in één keer helemaal leegslobberen), allerlei vruchtjes en bosgroenten en wat knollen – en inderdaad af en toe een 'wildschotel'.

Wat ze missen – of eigenlijk gewoon niet hebben – zijn de vele koolhydraten die de moderne mens dagelijks tot zich neemt (daarom hebben ook zij geen last van obesitas), en alcohol – en dat lijkt dan ook de enige reden te zijn waarom ze bereid zijn als dagloner op de velden van de dorpsbewoners te gaan werken (en nu ook voor wat geld de omgekapt bomen uit het bos naar de weg dragen).

Kijk naar de vogels

De vermaningen van Jezus in Matteüs 6:26vv, nadat Hij ons heeft leren bidden, zouden kunnen worden gebruikt om een lakse houding aan te nemen, maar we dienen er dan wel rekening mee te houden dat deze in de context van dat gebed staan, met andere woorden: niet voor allerlei aardse zaken te bidden, maar ons concentreren op 'ons dagelijks brood', op datgene wat we écht nodig hebben.

De Efe leken overall in het woud gewoon thuis te zijn

Echter, de vraag blijft wat dat dan is. Voor de nomadische herdersvolkeren in Oost-Afrika is dat gras. Zij weten dat je nooit gras zult missen, maar dat je om het te krijgen met de regelmaat van de seizoenen lange afstanden moet afleggen, wanneer er geen regen is. Dat ze daarvoor echter steeds vaker steeds verder moeten trekken, hangt samen met de urbanisatie, het zich uitbreidende wegnnet en de misschien ook daarmee samenhangende steeds langere droogteperiodes.

Toen ik met de Efe in het Itoeri-woud rondtrok, leken de Efe onvermoeibaar, terwijl ik me gaandeweg steeds meer moest voort-slepen. Ik maakte altijd plannen om op een bepaalde dag ergens naar toe te gaan, wat bij de Efe nooit op verzet stuitte. Als we dan daar ergens aangekomen waren, ging ik mijn tentje opzetten, waarvoor wat bush moest worden gekapt. De Efe bouwden ook snel hun typische iglohuisjes, en deden dat sneller dan ik mijn tent kon opzetten.

Ik realiseerde me toen dat mijn houding tot het bos anders was dan die van hen. Terwijl ik me voortdurend verplaatste van de ene naar de andere plek, en de weg daartussen dus echt alleen de weg ernaartoe was, leken zij overal gewoon thuis te zijn, alsof ze in een groot huis van de ene kamer naar de andere liepen.

In de Efe-taal wordt God aangeduid met vrijwel hetzelfde woord als het bos. De Efe weten dus dat ze voortdurend bij God zijn. Daarbij weten ze ook dat een mens in het bos niet alleen kan overleven. Ze geloven inderdaad in God en in de Mens, en maken zich dus verder geen zorgen. Een dergelijke houding vinden we ook bij de Maasai.

De bouw van een huis bij de Efe en bij de Maasai – en bij andere nomaden in Oost-Afrika – getuigt van een ongelooflijke knappe architectuur. Deze architectuur is gebaseerd op allerlei bogen, gemaakt van takken die een vlechtwerk vormen, zoals de bogen van middeleeuwse kathedralen. Net zoals die kathedralen lijken ze een kopie van het bos te zijn, maar anders dan kathedralen zijn ze ook van materiaal uit dat bos gemaakt. Bij de Maasai wordt dit vermengd met koemest en koeienhuiden. Al dat materiaal is in principe levend materiaal. Een huis ademt, zoals de buik van een koe, of van een moeder.

Bovendien ontbreekt in zo'n huis nooit het vuur, het hart van het huis. Zou het vuur helemaal uitdoven, dan gaat zo'n huis 'dood' – en dat is wanneer er geen vrouw meer in woont. Een huis bij de Maasai en andere nomaden in Afrika leeft dus – zolang er een (gast)vrouw in woont. En in die huizen is al-tijd plaats genoeg. Zowel bij de Efe als bij de

Maasai en de Turkana heb ik regelmatig met acht personen of meer in zo'n huis geslapen. En dat is wat de mens 'hut' is gaan noemen, toen hij zijn huis ging bouwen van hout of steen, met hoeken, zoals een (doods)kist of een graftombe. In de moderne huizen nu in Afrika brandt ook nog maar zelden een vuur. En als ik daar bij iemand op bezoek kom, krijg ik tegenwoordig steeds vaker te horen dat ik dat van tevoren had moeten vertellen, want nu is er eigenlijk geen plaats ... Maar dat komt vooral omdat men tegenwoordig meent dat een bezoeker ook een eigen kamer moet hebben.

*Een huis ademt,
zoals de buik van een koe,
of van een moeder*

Hutten moeten verdwijnen

Terug naar mijn 'Hut' – en inderdaad verblijf ik in Afrika de meeste tijd in Maasai-'hutten'. Ook in het Maasai bestaan er twee woorden, zoals wij huis en hut kennen. Maar dat waarin de Maasai wonen heet gewoon *enkají*, 'huis'. Voor 'hut', dat wil zeggen een tijdelijk optrekje dat de herders maken als ze met het vee tijdens de regelmatig terugkerende droogtes op zoek zijn naar de verder afgelegen graasgronden, hebben ze een apart woord: *olng'óbór*.

Het verschil daartussen is voor de Maasai levensgroot. Bij de Maasai en andere Oost-Afrikaanse herdersvolkeren hebben eigenlijk alleen vrouwen een huis en mannen hebben vrouwen. Dat is een systeem waarbij mannen in principe rondtrekken en vrouwen ergens wonen. Het is de taak van de

mannen ervoor te zorgen dat hun vrouwen daar veilig, beschermd tegen aanvallen van vijanden, kunnen wonen.

Toch noemen de voorstanders van de *mission civilisatrice* dat het bij die 'huizen' gewoon om hutten gaat, waarbij wat de Maasai *olng'óbór*, dus 'hut', noemen definitief moet verdwijnen – want ze mogen eigenlijk niet meer trekken – en wat ze *enkají*, huis noemen gradueel moet worden vervangen door eerst een optreksel van golfplaten en later een 'fatsoenlijk' huis van steen.

Dat is voor de Maasai een enorme omwenteling, met niet te overziene gevolgen. Immers, dan bouwen de vrouwen niet meer hun eigen huizen, en zijn ze ook niet meer eigenaars van die huizen. Dan bouwen mannen die huizen – en bovendien nog vreemde mannen, want Maasai mannen willen zich doorgaans niet aan dat soort activiteiten wagen, zoals ze ook liever hun land laten bewerken door de vele dagloners die van heinde en verre naar Maasai land trekken om de dagelijkse kost te kunnen verdienen.

In 1904 schreef de gouverneur van het toen East African Protectorate dat 'there can be no doubt that the Maasai will have to disappear'. Nu, meer dan een eeuw later, zijn ze er nog steeds. In Kenia hebben ze intussen hun land verdeeld en zijn ze ook sedentair geworden, alhoewel de herders – of ingehuurde herders – nog altijd met hun koeien trekken tijdens de droogteseizoenen. In Tanzania gaat de grote trek echter nog altijd verder, naar het zuiden, richting Zambia en zelfs DR-Congo. Andere nomadenvolkeren in het noorden zijn ironisch genoeg eigenlijk 'gezegend' met de voortdurende con-

flictsituaties in de onstuimige hoek tussen Noord-West-Kenia, Oeganda, Zuid-Soedan en Zuid-West-Ethiopië, waardoor het nauwelijks mogelijk is enige moderne ontwikkeling te brengen.

Bekering: terug naar de oorsprong
Kunnen wij nog iets leren van de nomaden-volkeren en zouden zij iets van ons kunnen leren? Ik denk het wel. Ik heb de laatste twintig jaren gewerkt onder de nomaden in Oost-Afrika. In 2000 nam ik de taak van coördinator voor het Nomadenapostolaat op me. Bisschop Colin Davies heeft me altijd moreel gesteund in mijn werk, waar gaandeweg steeds meer missionarissen en bisschoppen dit werk als tijdverknoeiing zagen. ‘Ze komen toch nooit naar de kerk’, was de redenering. Dat laatste klopt wellicht, maar in de Schrift werd ons nooit verteld dat we mensen naar de kerk moesten brengen, wel dat we naar de mensen moesten gaan.

Een volk dat onder de beschutting van God leeft – hoe lang nog?

Bij hen krijg ik goed gehoor als ik bijbelse teksten, maar ook Koranverzen, in het Maasai vertaal. Ze zijn blij dat iemand hen in hun eigen taal over God en de wereld vertelt. Ze zien zichzelf als allesbehalve arme mensen. Iemand met honderden koeien en duizenden geiten en schapen is toch niet arm te noemen. Ze herkennen hun eigen tradities in de bijbelse verhalen en, inderdaad, zij staan ook in diezelfde tradities.

Ook zij zien zich als een volk dat onder de beschutting van God leeft. De vraag die mij telkens weer gesteld wordt door andere missionarissen is: voor hoe lang nog?

Literatuur

- Anthony Joseph Barrett, *Sacrifice and Prophecy in Turkana Cosmology*. Nairobi: Paulines, 1998
- Paul Cuypers, *Anthropologie als missie. Op zoek naar de pygmeeën van Kameroen*. Serie Spin, Gemert: Congregatie van de H. Geest, 1988.
- Sir Charles Eliot, *The East Africa Protectorate*, Londen: Frank Cass & Co., 1905¹/1966
- Yuval Noah Harari, *Sapiens: A Brief History of Humankind*, Londen: Vintage, 2014
- Yuval Noah Harari, *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*, Londen: Harper, 2017
- Eugene Hillman, *Polygamy Reconsidered: African Plural Marriage and the Christian Churches*, New York: Orbis, 1975
- Albert de Jong, ‘Mannen van God’. *Nederlandse missionarissen in de koloniale maatschappij van Oost-Afrika, 1945–1965*, Nijmegen: NIM, 2021

Bewerking: Tom Boesten

— Hans Stoks is theoloog en filosoof. Na zijn promotie ging hij als missionaris naar Afrika. Vanaf 2000 is hij coördinator voor het pastoraat onder nomaden van de AMECEA, de Oost-Afrikaanse associatie van rooms-katholieke bisschoppenconferenties. Hij leeft onder nomaden en deelt hun levensstijl.

Terugkeren

Het werkwoord שׁוּב (shub) komt vaak voor in de Hebreeuwse Bijbel en betekent meestal ‘terugkeren’, ‘omkeren’. Dat kan letterlijk zijn, als een beweging van daar naar hier. Het kan ook afkeren van iets of iemand zijn in angst of schaamte, of terugkeren tot God, geloof of de wijze raad van een ouder.

Toen ik begin 2019 wist dat ik van mijn uitzending naar Brazilië zou terugkeren, was dat geen afkeren van iets, maar een terugkeer naar de plek waar ik vandaan kom en waar mijn familie woont. Nadat de piek van emoties – vreugde om de terugkeer en verdriet om het vertrek van een plek die thuis was geworden – was weggezaakt, realiseerde ik me dat ik op zoek zou moeten gaan naar een appartement.

Toen verdween een deel van de vreugde. Want mijn geschiedenis van wonen in Nederland is er eentje van ups-and-downs. Ik had een heerlijk licht appartement in Brazilië op een steenworp afstand van mijn werk en mijn beste vrienden. Waarom gaf ik dat op?

Middenin de Braziliaanse zomer droomde ik dat ik aan het einde van het kalenderjaar in mijn eigen appartementje een kerstboom zou neerzetten: een soort van eindpunt aan het terugkeren. Al voor vertrek oriënteerde ik me op Funda om een indruk te krijgen van wat ik me zou kunnen veroorloven. Want kopen was de enige mogelijkheid als ik niet al mijn spaargeld aan exorbitante huren zou willen kwijtraken.

Niemand in mijn Braziliaanse omgeving begreep mijn stress over huisvesting. In de Zuid-Braziliaanse stad waar ik woonde was geen gebrek aan woonruimte – in geen enkel segment. Woningen waren over het algemeen geen object van speculatie of parkeerplaats voor kapitaal. Er waren weinig toeristen of expats die de huurprijzen omhoog joegen. Hoe leg je dan uit wat er gaande is op de Nederlandse woningmarkt?

Mijn terugkeer bleek gezegend. Ik was maar kort deel van de hordes woningzoekenden in het goedkopere segment die in toegewezen tijdslots van tien-vijftien minuten, onder werktijd, een appartement bezochten. Eind juli kluste ik midden in een hittegolf in mijn eigen appartementje. En ja, met Kerst stond er een boom. Want ik was niet alleen teruggekeerd, ik was thuis. Maar hoe keer je de situatie op de Nederlandse woningmarkt om?

— Nienke Pruiksma is theoloog en stafmedewerker bij de Nederlandse Zendingsraad.

Op de bres voor buitenslapers

Joke Hogentoren-Moree werkt bij het Leger des Heils in Rotterdam, in de begeleiding van daklozen. Haar hoofdtaak zit in het project Housing First!. Dit artikel is een bewerkte versie van het interview met haar dat eerder verscheen in *Kerken in de Laurens*, het kerkblad van de twee wijkgemeenten van de Protestantse Kerk in Nederland die gebruikmaken van de Grote of Sint Laurenskerk in Rotterdam. We interviewden Joke telefonisch. Tijdens het interview liep zij buiten, zodat ze zich goed kon focussen op wat ze wilde vertellen.

Joke groeide op in een gezin dat behoorde tot de Gereformeerde Gemeenten, maar op haar achttiende maakte zij zich daarvan los. Dat was in het begin wel pijnlijk, maar haar familie respecteert dat. Tegenwoordig kerkt zij in een vrijzinnige wijkgemeente in Rot-

terdam. Waar haar familie ook niet zo blij mee was, was het feit dat zij ging werken met daklozen. Toch voelt ze zich daar als een vis in het water. Haar geloof is daarbij een steun in de rug, ook in spannende situaties.

Het veldwerkteam

Ze werkt al twintig jaar bij het Leger des Heils. Jarenlang werkte ze vooral met dak- en thuislozen die bij de nachtopvang bleven 'plakken', terwijl ze eigenlijk ook op zoek moesten naar een eigen plek en verandering van leven. Ze zat bij het veldwerkteam, dat de buitenslapers in Rotterdam opzoekt en rondrijdt met de Soepbus. De Blaak en het Zuidplein zijn vaste standplaatsen van de Soepbus.

Hoe mensen op straat terecht komen, is heel verschillend. Veel daklozen hebben nogal wat narigheid meegemaakt in hun leven. Jongeren hebben veelal een slechte gezinssituatie gekend. Bij vluchtelingen zijn er soms traumatische oorlogsherin-

neringen. Oudere mannen die heel lang bij hun ouders zijn gebleven, raken soms de weg en hun huis kwijt wanneer de ouders sterven. Hoogopgeleiden kunnen dakloos worden als ze psychische problemen krijgen, zoals depressie. Verslaving speelt heel vaak een rol. Op een gegeven moment komen er schulden, wordt de post niet meer opengemaakt, betaalt men de huur niet meer, en volgt er ten slotte uitzetting.

Een andere weg naar een woning
Wanneer men voor een dakloze probeert huisvesting te regelen, is dat vaak een lang traject, de zogenaamde ‘woonladder’. Eerst

verblijft iemand in de nachtopvang, vervolgens is er een tijd van begeleid wonen, soms met psychiatrische begeleiding; na verloop van tijd kan de dakloze urgentie krijgen en een woonpas, waarmee zij of hij op zoek kan gaan naar een woning. Na lang wachten en zoeken komt iemand dan, als alles goed gaat, in een zelfstandige woning. Het project Housing First! waar Joke nu aan werkt, pakt het anders aan. Mensen die veel problemen hebben, redden het niet op de woonladder. Door hun aan het begin van het traject een woning aan te bieden, probeert men iets los te maken. Housing First! is een vorm van wonen met intensieve ambulante begeleiding en bedoeld voor dakloze

mensen met meervoudige problemen. Voor hen is de toewijzing van een woning niet de eindfase, maar de start van een traject waarbij zelfstandig wonen het einddoel is.

Mensen met veel problemen redden het niet op de woonladder

Bij dakloze mensen met multi-problematiek moet je onder meer denken aan psychiatrische problematiek en verslaving. Housing First! richt zich op mensen die langer dan drie jaar dakloos zijn, ouder dan 27 jaar, bij wie andere hulpverleningstraject-

ten aantoonbaar mislukt zijn en voor wie geen (ander) passend hulpaanbod aanwezig is. Housing First! begon als een pilot van drie maanden, en het is nu al ruim twee jaar verder. Samen met gemeente, woningcorporaties en zorginstellingen probeert Joke mensen die geen huis hebben ergens in Rotterdam een plek te bezorgen. Veldwerkers melden mensen aan, gezamenlijk wordt besproken of de dakloze in aanmerking komt voor een woning. Voorwaarden zijn dat de deelnemer huur betaalt, een goede buur is en dus geen overlast veroorzaakt, en zich 'begeleid-baar' opstelt, en dus bijvoorbeeld begeleiders toelaat in de woning. De gemeente draagt bij in de

kosten van de inrichting van de woning met een bedrag van € 5.000. Vaak is er ook nog financiële ondersteuning vanuit de schuldhulpverlening nodig. Wanneer iemand dan een woning aangeboden krijgt, is dat vaak een verrassing voor de betrokkene, een onverwacht cadeau. Het idee is dat de deelnemer dan vooruit kan komen via het hebben van een thuisbasis.

Mensen die geen huis hebben ergens in Rotterdam een plek bezorgen

Begeleiding

De begeleiding is erg intensief, de contacten veelvuldig, met name in de opstartfase, dat is vaak het eerste jaar. Haar deelnemers doen regelmatig een beroep op haar, Joke werkt vanuit de methodiek van de presen-

tie. Dat betekent: er zijn voor de deelnemer, samen op weg naar een beter leven. Het houdt in dat ze vaak bij de deelnemers op bezoek gaat, ook als er geen speciale aanleiding of vraag is. Zo leert de deelnemer haar kennen, en groeit er vertrouwen. Wanneer een deelnemer naar een afspraak bij de een of andere instantie moet, gaat ze vaak mee. De grootste uitdaging is misschien wel het vertrouwen winnen van de deelnemer. Veel deelnemers hebben jarenlang zorg gemeden of zulke nare ervaringen met de zorg, dat het vertrouwen opbouwen maar met hele kleine stapjes gaat. Het vieren van dergelijke kleine stapjes, maar ook het vieren van verjaardagen, het vinden van werk of het krijgen van een huis draagt bij aan het weer opbouwen van vertrouwen, is haar ervaring. Joke benoemt met name de sleuteloverhandiging van de eigen woning als iets wonderlijks. Iemand krijgt dan voor het eerst sinds jaren een thuis.

Joke vertelt over deelnemers die middelen blijven gebruiken, terwijl ze graag zou zien dat het middelengebruik zou stoppen. Haar inzet is vaak om verslaafden naar een behandeling toe te leiden; daar ligt een grote uitdaging. Het is altijd een klein wonder als dit lukt. Sommige klanten zoeken duidelijk waar haar grenzen liggen, welke ruimte ze mogen innemen bij Joke, of op welk moment de begeleiding minder intensief gaat worden. Nooit wordt iemand helemaal 'losgelaten'; er blijft altijd wel een zekere monitoring, of de deelnemer krijgt te zijner tijd ambulante woonbegeleiding.

*Nooit wordt iemand
helemaal 'losgelaten', een
zeker monitoring blijft*

Soms zijn er bescheiden positieve resultaten te zien. Veel daklozen hebben ooit gewoon deel uitgemaakt van de samenleving en er hun bijdrage aan geleverd. Door omstandigheden zijn ze alles kwijtgeraakt: werk, relatie, woning. Als zo iemand dan weer met veel inspanning de weg terug weet te vinden met hulp van Housing First! geeft dat veel voldoening.

De rol van geloof

Net als haar man vindt zij het uitdragen van het geloof belangrijk. 'Ik ben altijd dankbaar dat ik dit werk mag doen, dat ik het verschil mag maken in een mensenleven, met als inspiratiebron Jezus Christus. Waar hulp gevraagd wordt kun je Jezus 'vertegenwoordigen'. Als de dingen heel erg tegenzitten of

als er bijzondere momenten zijn, bid ik om kracht van God.'

Ze heeft met de deelnemers aan Housing First! vaak gesprekken over geloof. Sommige geloven, andere niet. Degenen die gelovig zijn, zijn erg gelovig en hebben een vast vertrouwen in God. Dat is inspirerend, zeker gezien de levensfase waarin de deelnemers op dat moment verkeren en wat ze in het verleden hebben meegemaakt. Joke is verwonderd over deze houding en ervaart dan God door wat de deelnemers doen en hoe zij geloven.

*'Waar hulp gevraagd
wordt kun je Christus
vertegenwoordigen'*

Joke vertelt graag over haar werk. 'Ik houd van alle deelnemers en ben een bevoorrecht mens dat ik dit werk mag doen. Soms heb je mindere dagen met deelnemers, loopt het niet zoals we willen en is het contact stroef en moeizaam.' Maar: 'God brengt ze op mijn pad en helpt mij ze te brengen naar waar we weer toekomstperspectief kunnen krijgen. God leidt je naar de juiste weg. Niet alleen in mijn werk, maar ook op mijn eigen weg in het leven.'

— Carola Scholten is diaken in de vrijzinnig-protestantse (PKN) wijkgemeente Maaskant Open Grenzen in Rotterdam (Laurenskerk).

— Tom Boesten is rooms-katholiek theoloog en werkzaam voor het landelijke samenwerkingsverband van kloosters KNR; hij is getrouwd met Carola en redacteur van *TussenRuimte*.

Van Augustanakerk naar Augustanahof

Nieuw diaconaal-religieus perspectief
voor oud kerkgebouw

... Minder mensen in de kerk, teruglopende inkomsten en veranderingen in een woonwijk doen kerkenraden vaak besluiten om het gebouw dan maar te sluiten en de gemeente elders onder te brengen. Zo niet in de gemeente die de Augustanakerk in de Amsterdamse wijk Bos en Lommer bevolkte. De diaconie van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam bedacht een plan.

Drie uitgangspunten werden toekomstbestendig onderzocht: of het kerkgebouw een andere functie zou kunnen krijgen, hoe de schatten – letterlijk en figuurlijk – die bij het kerkgebouw horen bewaard konden blijven, en hoe de nieuwe invulling in het kerkgebouw nog steeds ten dienste zou kunnen zijn voor de mensen in de omliggende wijk(en). Het meest ideale zou ook nog zijn om zo'n nieuw perspectief op een zelfvoorzienende en duurzame manier financieel vorm te geven.

Nieuwe wijk, nieuwe kerk – 1957

De lutherse kerkenraad in Amsterdam gaf de architect van de in 1937 gebouwde Maarten Lutherkerk in de Rivierenbuurt, in 1956 opdracht om een ontwerp te maken voor een kerk in de toen nieuwe wijk Bos en Lommer. In het ontwerp werd nadrukkelijk de gedachte achter de oprichting van de Lutherse Wereldfederatie (1947) meegenomen. Namelijk: samen praktisch de schouders zetten onder de letterlijke wederopbouw van Europa, naast uiteraard kerkgemeenschap zijn in de lutherse traditie.

Het resulteerde in een kerkgebouw waar de ingang meteen toegang gaf tot de gemeenschapszaal: kerk is, en begint, waar mensen elkaar ontmoeten. Pas als je door die zaal heen liep, kwam je in de kerkzaal zelf. Het ontwerp en de uiteindelijke bouw omvatte ook een pastorie en kosterswoning. De kerk werd genoemd naar de Augsburgse Confessie, de lutherse geloofsbelijdenis uit 1530. Er kwam een groot glas-in-lood-raam in achter het altaar en de drie klokken kregen de namen 'Sola Gratia', 'Sola Fide', 'Sola Scriptura', de zogeheten

drie sola's die kenmerkend zijn voor de reformatie volgens Luther: uit genade alleen – uit het geloof alleen – uit of door de Schrift alleen. Het gebouw, in een lommerrijke groene omgeving met veel bomen en water, werd in 1957 feestelijk geopend in aanwezigheid van duizend mensen. De kerk deed vervolgens decennia lang dienst als kerkgebouw voor de lutherse gemeente in het stadsdeel West en voor de protestantse Pniëlgemeente. Tot 2014.

Nieuw concept – 2014

In de stiltetuin, Burendag 2019

Als gevolg van teruglopend kerkbezoek en verminderende inkomsten, zag de ELG Amsterdam zich in 2014 genoodzaakt kerkgebouwen af te stoten en het aantal dominees terug te brengen. Het lot van sluiten zou ook de Augustanakerk treffen. Maar na intensief overleg tussen kerkenraad en diaconie werd besloten dat de diaconie het gebouw zou kopen om er vervolgens een 'leefgemeenschap' van te maken. De aankoop van het kerkgebouw paste in het concept van de diaconie naar aanleiding van de eerder genoemde uitgangspunten voor onderzoek. Het zou een investering zijn in een concept waarin mensen in gemeenschap wonen en waarin mensen tegelijkertijd duurzaam investeren in en uitdragers zijn van de sociale samenhang van de wijk. Eigenlijk een moderne invulling van de traditionele 'hofjes,' zoals de diaconie die al eeuwen in Amsterdam vorm gaf (beginnend in 1670 met het Konijnenhofje).

Omzien naar elkaar

Alles in de transformatie van Augustanakerk naar Augustanahof draait om 'mensen hebben mensen nodig' en 'omzien naar elkaar en naar de burens in de wijk'. Voor een denktank voor de plannen werden bewoners van de wijk uitgenodigd om constant mee te denken.

*Alles draait om 'mensen hebben
mensen nodig' en 'omzien naar elkaar en
naar de burens in de wijk'*

Zestien appartementen werden gerealiseerd, voornamelijk sociale huurwoningen, voor één- of tweepersoonshuishoudens. De meeste woningen zijn

Bewoners op hun terras in de Augustanahof Amsterdam

bedoeld voor ouderen, waarmee de diaconie inspeelt op de tendens dat ouderen langer zelfstandig moeten kunnen wonen, maar waar nodig ook een beroep kunnen doen op nabuurschap.

Van alle bewoners wordt bereidheid gevraagd om een goede buur te zijn, zich in te zetten voor de buurt en mee te doen met activiteiten, minimaal vier uur per week. Ze zetten hun handtekening onder de 'Regel van de Augustana', waarmee ze zich ook committeren aan een jaarlijkse Augustanadag. De bewoners zitten nu samen in een klankbordgroep, en praten op die manier mee over hun gebouw en over plannen voor de buurt. De huurders komen vanuit allerlei christelijke achtergronden: hervormd, gereformeerd, luthers, evangelisch en rooms-katholiek. Met de tijdelijke bewoners van het gastappartement komt er soms nog een andere religieuze traditie bij. Er wonen ook jonge mensen in de Augustanahof, die net als de ouderen, delen van hun vrije tijd inzetten voor de buurt en hun medebewoners. Een van de appartementen is beschikbaar als gasthuis, voor een

jongere die in de gemeenschap kan groeien naar zelfstandigheid of voor tijdelijke huisvesting van een jonge vluchteling. Daarin wordt samengewerkt met Spirit Amsterdam, een jeugdhulporganisatie voor jongeren van 0-27.

De zogeheten Hofkamer, nog steeds de ontmoetingshal van toen het nog kerk was, is de 'huiskamer' van de leefgemeenschap en ook van de buurt. Het is de plek waar nog steeds ontmoetingen plaatsvinden, waar activiteiten worden georganiseerd, waar bewoners met elkaar eten en een kopje koffie wordt gedronken.

*Een plek geworden voor kleinschalige
vieringen, een plek voor stilte,
een plek om een kaars te branden*

De oorspronkelijke kerkzaal is voor het grootste gedeelte gebruikt voor woningen, maar het oude liturgisch centrum is bewaard gebleven. Dat doet nu dienst als kapel. Het is een plek geworden voor kleinschalige vieringen, een plek voor stilte, een plek om een kaars te branden. Dat er in de buurt behoefte

is aan een dergelijke ruimte bleek wel tijdens de vele bezoeken die mensen aan de kapel brachten ten tijde van de corona-epidemie. De stiltetuin naast de kapel, die in de bouwfase al werd vormgegeven door een aantal toekomstige bewoners, is ook vrij toegankelijk voor buurtbewoners en passanten.

Het werkt – vanaf 2017

De Augustanahof is in 2017, het jaar van de herdenking van vijfhonderd jaar Reformatie, geopend. En zo begon de nieuwe tijd, waarin de drie oorspronkelijke functies van de Augustanakerk (kerk zijn, maatschappelijke betrokkenheid en wonen) bewaard bleven in een nieuw concept van samen wonen, omzien naar elkaar in hof en buurt, gastvrijheid, stilte en inspiratie.

De zestien huizen worden inmiddels bewoond door tien oudere mensen (60+) en negen jonge mensen. De oudste bewoonster (96) ging altijd in de Augustanakerk ter kerke en kan er nu wonen. De jongste bewoner is 22 jaar. In het gastenappartement woonde eerst een 18-jarige vluchteling uit Eritrea. Zij beviel een tijd geleden van een dochter en heeft nu een andere woning voor hen beiden. Haar opvolger is een jonge Ghanese vluchteling. De vaste bewoners vervullen per toerbeurt het mentorschap voor de nieuwkomers.

De Augustanahof-bewoners wijden zich aan activiteiten binnen de hof en in de wijk. Er is de tuincommissie en ze houden wekelijks een avonddienst in de kapel, die tijdens corona overdag ook open was. Omdat er toen veel gebruik van werd gemaakt, is gekozen om de kapel veel meer open te laten zijn.

En als vanzelfsprekend zorgen mensen ook spontaan voor elkaar

En als vanzelfsprekend zorgen mensen ook spontaan voor elkaar. Toen een oudere bewoner overleed, werd zijn kist ten afscheid in de kapel geplaatst en verzorgden bewoners zelf een herdenkingsdienst in de ontmoetingsruimte. Toen de kist uitgedragen werd, luidden de drie klokken van de Augustanahof en vormden de bewoners een haag ten uitgeleide.

Iedere donderdag bereidt kok Leo en zijn team een maaltijd voor alle bewoners en mensen uit de buurt die mee willen eten. Gemiddeld zitten er veertig mensen aan tafel. Een van de bewoners is een begenadigd pianospeler, hij geeft en coördineert concerten, bijvoorbeeld rond Kerst en Pasen. Een andere bewoner bakt cakes met mensen uit de buurt. Er zijn activiteiten die in samenwerking met het Wachterliedpaviljoen, een wijkcentrum en kinderboer-

*Bezoek van pastores uit Hannover.
Er is veel aandacht ook internationaal
voor dit Augustanahof-project.*

derij, worden ondernomen. Zo langzamerhand leren de bewoners de buurt goed kennen, en leert de buurt de Augustanahof en haar bewoners kennen.

Bouw, kosten, opbrengst
De presentie in de wijk, daar aan de Erasmusgracht in Bos en Lommer, voelt als vanzelfsprekend. BIND (een samenwerkingsverband van het Amsterdamse architectenbureau PoncDeWinter en Wolters Vastgoed) is er in samenspraak met veel partijen in geslaagd om het idee van de lutherse diaconie te vertalen in een subtiële aanpassing van het gebouw.

Het vraagt veel om sociaal, duurzaam, ecologisch, verbindend en economisch rendabel de droom concreet in te vullen

Het vraagt veel om sociaal, duurzaam, ecologisch, verbindend en economisch rendabel de droom concreet in te vullen. De insteek om het gebouw zoveel mogelijk te behouden zoals het was, vroeg om nauwkeurig invullen van de binnenruimte. Karakteristieke details zijn behouden op de oorspronkelijke plek of konden verwerkt worden in de nieuwe invulling van appartementen. Er zijn vloeren in het gebouw aangebracht, maar er is tegelijkertijd ook binnenin hoogte gehouden. Waar nodig zijn er ramen voor daglicht toegevoegd, ook in de optimistische stijl van het bestaande gebouw. Inmiddels is het gebouw nu ook gasloos, de warmtepomp is onlangs aangelegd en in werking gesteld. Tijdens het ontwerp- en bouwproces praatten toekomstige bewoners ook steeds meer mee en ontstond er al voordat de appartementen klaar waren een verbondenheid. Zowel onderling als met de buurt.

Het hele project bleef binnen de beraamde begroting van drie miljoen euro. Een deel werd bekostigd uit eigen middelen van de diaconie, zo'n 200.000

euro werd door fondsenwerving verkregen en tegen een lage rente werd een lening van 1,5 miljoen bij een bank aangegaan, met een aflossingstermijn van vijf jaar. Dat het allemaal kon had te maken met wat ze bij de lutherse diaconie Amsterdam de 'Robin Hood-strategie' zijn gaan noemen. Andere initiatieven, zoals het ombouwen van het luthers oudemannen- en -vrouwenhuis tot kort-verblijf-verhuur eenheden, brachten snel geld op. Net zoals de ontwikkeling van het Luther Museum Amsterdam. Al snel, een jaar na de opening in 2018, werd er een *break-even* bereikt. Daarnaast viel de diaconie voor de activiteiten van de Augustanahof een erfenis ten deel.

Alles bij elkaar opgeteld betekent het dat vanuit de Augustanahof duurzaam diaconaal gewerkt kan worden. De huren zelf, geheel conform sociale woning-huur, leveren natuurlijk ook geld op. Het was al snel zo dat de bewoners substantieel bijgestaan konden worden door een vaste kracht van de diaconie, die vooral helpt met de projecten en activiteiten buitenshuis.

Meer 'Augustanahofjes'

Het concept, de leefgemeenschap, werkt! Misschien wel boven verwachting. In ieder geval naar tevredenheid van de bewoners. Vriendelijk zijn ze steeds weer bereid om hun Augustanahof te laten zien, om te praten over de steeds grotere verbinding in de buurt. Bewoners kloppen ook spontaan aan voor hulp, bijvoorbeeld met formulieren of met de vraag om taalles. En toen de wekelijkse maaltijden tijdens corona niet doorgingen, kon het eten afgehaald worden.

De vanzelfsprekende inbedding in de wijk daagt uit tot meer van dit soort 'hofjes'. Met enige regelmaat probeert de diaconie mee te dingen in bouw-aanbestedingen in de verschillende wijken van Amsterdam, in Osdorp en in Amsterdam Zuid-Oost, maar dat gaat moeizaam. Meedingen voor panden en ontwerp betekent ook 'concurreren' met grote projectontwikkelaars. Of het betekent oplopen tegen stadsdeelraadbestuurders die niets van woningsplitsing willen weten.

Maar, zo bevestigen bewoners en diaconie samen, het is het meer dan waard om leefgemeenschappen volgens het concept Augustanahof ook in andere wijken vorm te geven. Heel graag zelfs, voor verbinding en betrokkenheid, voor mensen, voor mensen onderling, want: 'mensen hebben mensen nodig.'

— Praxedis Bouwman, in samenwerking met Hanne Wilzing, algemeen secretaris van de Diaconie Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam.

Toevlucht

Daar sta ik in deze lege kerk. Helder licht schijnt naar binnen. Diepe stilte omringt mij. Dwalend door de kerk word ik door de lege ruimte opgenomen. Mijn ogen gaan over de witte muren om mij heen. Hier en daar verdwijnen ze in de diepte van de nissen in de muur. Mijn voeten trekken over de tegels op de grond, de ene keer groen, dan grijs of okergeel. Boven mijn hoofd ontmoeten de bogen elkaar en word ik beschermd door een witte hemel. Aangekomen in het koor wacht een robuuste houten bank mij op. Een tafel staat even verderop.

Ik ga zitten. Geniet van de stilte, van de koelte.

Mijn gedachten dwalen verder, gedragen door het licht dat binnenvalt. Zachtjes hoor ik stemmen zingen. Achterin zie ik langzaamaan leven komen in de lege kerk. Vrouwen, mannen, kinderen. Ze stappen binnen. Vermoeid, hopeeloos, hongerig, dorstig. Ze lopen langs de hoopvolle witte muren. Zetten stappen op de veilige, stevige tegels onder hun voeten. Komen één voor één aan in het koor. Daar wacht hen de bank om op te rusten. De tafel om van te eten. Het licht om in te leven.

De stemmen zingen verder:

*Gelukkig wie wonen in uw huis, eeuwig loven zij U.
Zelfs de mus vindt een huis
en de zwaluw een nest
waarin ze haar jongen neerlegt,
bij uw altaren, Heer van de hemelse machten.
Gelukkig wie bij U hun toevlucht zoeken.
Trekken zij door een dal van dorheid,
het verandert voor hen in ene oase;
rijke zegen daalt als regen neer.*

Lied 84b: Antifoon A, 4 en 6,

Liedboek– Zingen en bidden in huis en kerk (2013)

— Jolien van der Velde-van Braak, kunsthistorica en theologe, zoekt de verbinding van beeldende kunst met geloof, kerk en theologie.

Henk Helmantel, 'Gotische bank in het koor van de Andreaskerk in Westeremden', 2010

Symposium 'Missie en kinderen'

In het recent uitgekomen boek *Het verdriet van de zending* wordt een schaduwkant van de zending belicht die verweven is met geestelijke en emotionele schade (zie ook de bespreking van dit boek in *TussenRuimte* 2022/1, red.). Auteur Freek Bakker geeft een stem aan zendingskinderen die op jonge leeftijd van hun ouders gescheiden werden vanwege de schoolopleiding die ze moesten volgen. Het gaat dan om de jaren 1950-1980 van de vorige eeuw. Door de tijd heen zijn hun – vaak diepgaande – wonden veranderd in littekens, soms zijn deze echter nog rauw en pijnlijk. Het boek vormde voor de Protestantse Theologische Universiteit aanleiding om een online symposium te organiseren rondom dit thema op 31 mei en 1 juni. De dertig deelnemers waren zowel afgevaardigden van zendingsorganisaties alsook academici, auteurs en ervaringsdeskundigen. Gezien de expertise van de betrokkenen en de ervaringen die gedeeld werden, zou het mooi zijn geweest als het symposium een groter

bereik had gehad. Het programma bestond uit zo'n vijftien lezingen, een film en een aantal discussiementen. In de lezingen werd ingegaan op historische achtergronden, theologische kaders, psychologische principes en actueel organisatiebeleid rondom het uitzenden van gezinnen. Vanuit de historische bijdragen bleek dat er veel schade is toegebracht aan zendingsgezinnen in de negentiende en twintigste eeuw. Zo deelde Hans-Beat Motel passages uit zijn boek 'Mama - mein Herz geht kaputt', dat de schrijvende gang van zaken beschrijft van de vijfentwintigste eeuw tot de Moravian Church, de Evangelische Broedergemeente, die in de eerste decennia van de vorige eeuw in een Duits internaat zijn opgevoed. Zij waren jarenlang gescheiden van hun ouders, zonder zicht op hereniging en worstelend met een negatief zelfbeeld, schaamte, depressie en eenzaamheid. Het meest pijnlijke van het offer dat door deze kinde-

ren en hun ouders gebracht werd, is het feit dat het 'in naam van God' gebeurde. Genesis 22 – Gods opdracht aan Abraham om Izak te offeren – werd hierbij vaak aangehaald. Tijdens het symposium stond Paul Young – zelf zendingskind en auteur van bestseller 'The Shack' – stil bij dit bijbelverhaal. Uiteindelijk heeft God verhinderd dat Izak daadwerkelijk geofferd werd. Was het offer dat veel zendingsgezinnen gebracht hebben daarom wel terecht?

De praktijk om zendingskinderen jarenlang van hun ouders te scheiden behoort inmiddels gelukkig tot het verleden. De laatste decennia is er veel aandacht uitgegaan naar het welzijn van zendingskinderen, ook wel 'Third Culture Kids' genoemd. Er zijn verschillende boeken over TCK's gepubliceerd en het beleid van zendingsorganisaties op dit punt is aangepast. Dit is een hoopvolle koers die we zeer zeker moeten voortzetten.
— Gerdien Blom-Bouwman,
Coach zendingswerkers bij de GZB

Missionaire intelligentie nodig

‘Vergelijk het met cello spelen: helemaal ontspannen de cello zelf omarmen en losjes de strijkstok in de hand. Alleen dan komt de diepte van de klankkleur en de resonantie van de snaar naar boven. Zó is missionaire navolging! Ga staan in de diepte en vreugde van Gods liefde die in ons midden gebeurt. Ontspannen, omdat God zelf geen last heeft van onze imperfectie. Het vraagt vooral de inzet van interesse, waardigheid en empathie voor de ander.’ Met deze woorden bracht Kees van Ekris ons bij de kern met zijn lezing op de gezamenlijke jaarvergadering van HGJB, IZB en GZB op 9 juni.

‘Missionaire intelligentie’ is een vaardigheid die je kunt oefenen. Het begint voorbereiding in je hoofd. Kennis hebben van de leefwereld van de ander en oefenen in het openbreken van geloofsbegrippen, ze uitpakken en opnieuw verwoorden. In de daadwerkelijke ontmoeting

met de ander spelen dan vier belangrijke vaardigheden een rol: (1) Luisteren met lef om uit je eigen ‘reservaat’ te stappen en met de schoenen van je voeten, omdat het innerlijk van de ander heilige grond van God is.

(2) De ander in de ziel kijken en helpen om daar woorden aan te geven.

(3) Het incasseren als er geen resonantie is of zelfs vijandschap bij de ander.

(4) En eenvoudig geloven in de macht van God die overwinnend aanwezig is. Iemand in de zaal vroeg: ‘Is dit ook voor gewone

mensen te leren?’ Van Ekris: ‘Missionaire intelligentie hangt niet af van welsprekendheid of andere intelligenties. Het is juist de eenvoudige afhanke-lijkheid die we hebben te oefenen en dat is iets anders dan missionaire trainingen en beleidsplannen.’ Hij eindigde zijn indringende betoog met een oproep aan de drie organisaties: ‘Jullie drieën zouden broedplaatsen moeten zijn om mensen te laten groeien in missionaire intelligentie.’

— Kees Zeelenberg, GZB-
Teamleider Buitenland

Tips van de Redactie

- vpro.nl/lees/specials/2022/wonen/alles-over-de-wooncrisis.html

Speciale website over de wooncrisis: woningnood, torenhoge huurprijzen, huisjesmelkers en mogelijke oplossingen.

- oneworld.nl/collecties/wooncrisis/

Wonen is een mensenrecht, maar tienduizenden mensen zijn dakloos. Dossier Wooncrisis: over de oorzaken en gevolgen van het gebrek aan woonruimte

- ministervoorwonen.nl

Een bundeling van experts die aan deze website van een fictieve ‘minister voor wonen’ meewerken.

Theologie verbonden met de realiteit van het leven

Het netwerk Gender en Religie in Nederland verzorgde op vrijdag 10 juni een studiedag met de Mexicaanse ecofeministische theoloog Marilú Rojas Salazar. Zij sprak over de belichaming van theologie en een spiritualiteit van protest tegen onrecht dat mensen wordt aangedaan. Salazar begon haar lezing in de middag met muziek: 'Canción Sin Miedo'.* Een protestlied tegen het onrecht dat vrouwen wordt aangedaan. Daarmee voelde je direct de wezenlijkheid van de theologie: opstaan tegen onrecht. Salazar vertelde dat in Mexico protesteren of demonstreren gepaard gaat met rituelen, zang, gebeden en liturgie. Geke van Vliet nam deel aan deze studiedag en vond het een eyeopener dat het vrouwelijke lichaam als object wordt gezien en daarmee als wegwerpafval (*trash*). Salazar trok de vergelijking met het lichaam van Jezus dat als afval werd behandeld. Jezus stond op. Vrouwen staan op, door

de straat op te gaan en voor hun eigen lichaam te strijden. Toen Maria bij het graf van Jezus kwam, was zijn lichaam verdwenen. Dit raakt aan alle lichamen van vrouwen die zijn verdwenen.

Van Vliet vertelt dat het bijzonder is hoe Salazar haar eigen theologie belichaamt. Het is niet abstract, maar het komt uit de realiteit van het leven in Mexico. Daar komt een kwetsbaarheid in mee die haar lezing krachtig maakte en die van je vraagt om je ertoe te verhouden als westers theoloog.

Na de lezing van Salazar sprak Nienke Pruiksma, intercultureel theoloog, over land, leven en protest. Hoe kunnen we als Europese theologen iets leren van de theologie van Latijns-Amerika? Ecofeminisme

zoekt naar gerechtigheid voor lichaam en leven. Dat gaat ook over de aarde en alles wat daarop leeft. We hebben dit nodig in een tijd waarin we ons grote zorgen maken over de aarde en over het klimaat, waarbij de gevolgen al sterk voelbaar zijn aan de andere kant van de wereld. En ook in een tijd waarin we ons zorgen maken over femicide, seksueel geweld en seksisme. Waarin mensen hun leven niet zeker zijn vanwege geaardheid, kleur of religie. Juist in deze tijd hebben we de ecofeministische theologie hard nodig om hoop te houden op een wereld waarvan Jezus zegt dat die goede wereld mogelijk is.

— *Renate Japenga, redactielid TussenRuimte*

Tip van de Redactie

- Lied tegen onrecht

Het lied 'Canción Sin Miedo' van Vivir Quintana en Mon Laferte is te beluisteren via YouTube:

<https://www.youtube.com/watch?v=VLLyzqkH6cs>

Diaconaat over kerkmuren heen

Wat is de diaconale roeping van de kerk? Rond dat thema kwamen op 21 april ruim 25 Afrikaanse partners van de GZB digitaal bijeen. Oud-GZB-zendingswerker Nico van Steensel stelde dat de kerk naar buiten moet kijken: 'De kerk is er niet alleen voor haar eigen leden, maar ook voor de wereld. De kenmerken van de kerk zijn daarom liefde, genade en gerechtigheid. De kerk komt dan ook op voor sociale gerechtigheid. Dat is iets wat we van de Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologen kunnen leren: evangelisatie, prediking en hulp bieden op

economisch, psychosociaal en zelfs politiek vlak gaan hand in hand'.

Het gaat er dan niet zozeer om hoeveel geld er is, maar juist om de houding van het hart. Van Steensel: 'Als christenen doen we goed, omdat God goed is, zonder dat we iets terugverwachten. De kerk is anders dan een ngo die veel mensen op de loonlijst heeft staan om goed te doen. Aan de andere kant kan de kerk haar liefde laten verwateren, omdat ze enkel gericht is op de eigen leden.'

Hoe een diaconaal project in de praktijk kan werken, verduidelijkte Samuel Mhungu. Hij is directeur

van de diaconale arm van de Reformed Church in Zimbabwe (RCZ). Mhungu liet zien hoe een aantal gemeenten in arme plattelandsgedebieten in Zimbabwe toegerust zijn op het gebied van diaconaat. Gemeenteleden worden toegerust om economische activiteiten te ontplooiën die niet alleen ten goede komen aan de kerk, maar juist ook aan de gemeenschap. Volgens Mhungu zijn door dit project veel kerken die eerst naar binnen gericht waren, over kerkmuren heen gaan kijken. — *Willem-Henri den Hartog, GZB-regiocoördinator Zuidelijk Afrika*

Nieuwe directeur CWME

De Wereldraad van Kerken benoemde de Britse theoloog Peter Cruchley als nieuwe directeur van de Commission on World Mission and Evangelism (CWME). Cruchley is lid van de United Reformed Church in het Verenigd Koninkrijk en groeide op

als zendingskind van ouders die werkzaam waren voor de London Missionary Society (nu Council for World Mission, CWM). Hij publiceerde over zending en postmoderniteit en over slavernij en zending. Hij volgt de lutherse Fin dr. Risto Jukko op. Cruchley zal

leiding geven aan de kleine staf van CWME en aan de uit 35 personen bestaande WCC-zendingscommissie, die conferenties en consultaties over missionair werk van de aangesloten lidkerken organiseert en het bulletin *International Review of Mission* uitgeeft.

FILM

Alleen een kind brengt ons samen

Er zijn een aantal familiefilms met kinderen in de hoofdrol, die mij bij elke kijkbeurt weer verrassen door hun diepte en (religieuze) symboliek. Ik denk bijvoorbeeld aan het iconische *Stand by me*, aan de Narnia-films en aan minder bekende films als *Ember City*, *Dead Poets Society* en *Bridges of Terabithia*. Ook het vorig jaar uitgekomen *Mijn bijzonder rare week met Tess* hoort voor mij in dit rijtje. Soms zijn dit films die je vanuit je jeugd bijblijven en die je op volwassen leeftijd nog steeds raken. Een heel onbekende familiefilm die mij altijd heeft verwonderd om het krachtige verhaal is *Because of Winn-Dixie*.

De film gaat over de dochter van een alleenstaande dominee die door een verdwaalde hond vrienden in haar nieuwe woonplaats maakt. Wat de film vooral waardevol maakt zijn de parallellen met het verhaal van Jezus. Het is de eenzame Opal die met hulp van de hond Winn-Dixie de verloren gemeenschap opnieuw verenigt. De hond helpt haar om onbevooroordeeld naar mensen te kijken. Zo wordt zij een luisterend oor voor de mensen die nooit gehoord worden. En uiteindelijk zet dat haar en die mensen in actie.

Daarmee brengt zij in het slot van de film de *outcasts* van het dorp bij elkaar, als was zij Jezus die zijn discipelen verzamelt. Een laatste avondmaal met deze bijzondere mensen leidt tot een donkere lijdensnacht, die haar uiteindelijk terugbrengt bij haar vervreemde vader. In het mierzoete einde rest hun dan alleen nog maar om met zijn allen in lofzang uit te barsten.

Opals eigenschappen – haar openheid, luisterende houding en naïeve initiatief – brengt mensen bij elkaar. Het is dit kind (in ons) dat ons naar buiten trekt, opnieuw leert luisteren en helpt onbevooroordeeld open te staan voor anderen.

— Boaz van Luijk is theoloog, coach en eigenaar van De Verwandering, en filmrecensent bij het *Nederlands Dagblad*.

Rectificatie

Per abuis is in het maartnummer *TussenRuimte* 2022|1 'Kind in het midden' niet de juiste filmbespreking bij de afbeelding geplaatst. Dit is de bedoelde tekst over de film *Because of Winn-Dixie*.

FILM

Geen plek in de wereld

Filmkijken is tegenwoordig vaak vooral vanuit je comfortabele bank anderhalf uur ontsnappen uit de dagelijkse realiteit. Waar je vroeger nog je huis uit moest om iets van de wereld te zien, ligt diezelfde wereld nu met een paar klikken binnen je bereik. Tijdens het hoogtepunt van de coronacrisis werden we bepaald bij het belang van het thuis dat een huis biedt. Aan de enorme verbouwoede te zien kon daar blijkbaar nog wel iets verbeterd worden. En hoewel sommigen erachter kwamen dat ze ergens thuis waren, bepaalde de crisis de meesten vooral bij de luxe van het hebben van een huis.

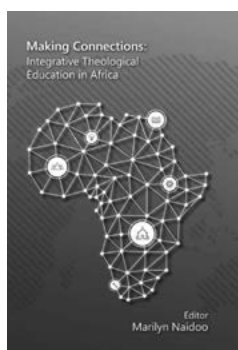
Een thuis hebben of zoeken is een belangrijk thema in veel films. Veelvuldig zoeken hoofdpersonen hun familie of verleden om weer thuis te komen. Of ze ontvluchten die juist omdat daar geen (veilig) thuis was. Ook in de Bijbel zien we die constante beweging van wegtrekken en vluchten van een thuis naar terugkomen en opnieuw een thuis maken. Jezus spreekt over het huis van zijn Vader en dat Hij geen plek heeft om zijn hoofd neer te leggen.

Dit laatste komen we in de film *Capharnaüm* heel indringend tegen. De film vertelt het verhaal van de jonge Zaïn die vlucht van zijn armoedige thuis om een plek te vinden waar hij mag zijn. Zijn lot verbindt zich al snel met andere thuislozen, in het bijzonder met de ongedocumenteerden. Het missen van een formeel bewijs van dat je geboren bent, dat je bestaat, zorgt ervoor dat hij – net als veel anderen zoals hij – geen plek, geen thuis en geen toekomst heeft. Dat leidt tot existentiële wanhoop en maakt dat hij zijn ouders aanklaagt dat ze hem hebben gekregen. *Capharnaüm* schudt je ruw wakker van je comfortabele bank en slingert je terug die onrechtvaardige wereld in.

— Boaz van Luijk is theoloog, coach en eigenaar van De Verandering, en film-recensent bij het *Nederlands Dagblad*.

BOEKEN

Eigen theologisch onderwijs uit Afrika

Marilyn Naidoo (ed.),
*Making Connections:
 Integrative Theological
 Education in Africa*,
 Stellenbosch: African
 Sun Media, 200 blad-
 zijden, 260 Rand / ±
 € 16

Meer en meer is er ook in de rest van Afrika het bewustzijn dat academisch onderwijs, inclusief de theologie, veelal op Westerse methodiek-leest geschoeid is. Rond de jaarwisseling kwam er een belangrijk theologisch boek uit dat dit proces beschrijft: *Making Connections*, onder redactie van de praktisch-theoloog Marilyn Naidoo.

Professor Naidoo geeft duidelijk aan waar volgens haar de schoen wringt in het theologisch onderwijs. De Westerse manier van leren is opvolgend: een student theologie wordt in de loop der jaren in de bekende vier disciplines – bijbelse vakken, systematische theologie, kerkgeschiedenis en praktische theologie – kennis bijgebracht. De verwachting is dat de student na het voltooien van de studie het geleerde zelf zal integreren en toepassen in de kerkelijke gemeente als hij daar dominee wordt. Vanwege het koloniale verleden en de daaraan gekoppelde zendingsbeweging is bovengenoemde methode van theologie-

onderwijs wereldwijd veelal de standaard indeling geworden. Daardoor gaat er een bepaalde objectiviteit vanuit: als je het op deze manier doet krijg je goede dominees en gezonde kerken. Niets is echter minder waar.

Het probleem is volgens dr. Naidoo dat deze koloniale onderwijsaanpak Afrika van zijn context heeft beroofd (p. 25). De Westerse context waarbij de individuele student centraal staat is aan Afrika opgelegd. Echter, in Afrika is het individu niet de norm, maar de groep.

Veel theologische instellingen in Afrika die volgens deze Westerse manier onderwijs geven, leveren dan uiteindelijk geen voor-ganger af maar een theologisch specialist. Een specialist die bijvoorbeeld goed is in de exegese van het Oude Testament. Maar die door het gebruik van voornamelijk Westerse studieboeken weinig feeling heeft met zijn eigen kerkelijke context, waar bijvoorbeeld geestelijke strijd, huiselijk geweld, de gevolgen van droogte en aids leidende thema's zijn.

Deze hoogleraar uit Pretoria pleit dan ook voor een integrale aanpak van theologisch onderwijs op scholen in Afrika: op de universiteit moeten studenten al een geïntegreerde aanpak krijgen van de Bijbel, het geestelijk leven en de gemeentepraktijk.

— Willem-Henri den Hartog, *GZB-regiocoördinator Zuidelijk Afrika*

Zomaar een dagboek van een zendelingsvrouw

Rob Ruijs en Tom van de End, *Het Dagboek van Lien Langevoort-Besselaar, Minahassa 1902-1910*, Zendings-erfgoedreeks, 2022, 91 bladzijden, € 15
Zomaar het relaas over een periode van acht jaar van een

echtgenote van een hulpprediker die dertig jaar dienst deed in Noord-Celebes, Indonesië. Een dagboek dat Lien Langevoort begon nadat zij, na elf dienstjaren, haar oudste twee kinderen naar Nederland bracht, nog een jaar bij hen bleef en ze daarna achterliet. Het dagboek wordt ingeleid met een historische beschrijving van de familie Langvoort-Besselaar door samenstellers Ruijs en Tom van de End. Het dagboek is eenvoudig geschreven. Soms in de vorm van schrijven aan haar twee kinderen, dan noemt ze haar man Pa. Soms gewoon, als aantekeningen voor haarzelf. Over hoe ze in de loop der jaren steeds meer van haar man is gaan houden. Ze schrijft zonder aanhef, en in 1902 regelmatig dan in het laatste jaar. De eerste standplaats is op Letti, en dat valt niet mee. Ziekte trof het pasgeboren dochttertje, daarna Lien en Henk uiteindelijk ook. Lien wordt nooit meer de oude. Het echtpaar verloor, nadat ze in hun tweede standplaats nog drie kinderen kregen, in Saparua na zeven maanden hun jongste dochttertje.

En dat is ook de teneur van haar schrijven. Ze wil wel, maar ze voelt zich lichamelijk te zwak en met onvoldoende levensvreugde om het werk van een vrouw van een hulp-prediker naar behoren uit te oefenen. En ondanks al het volk om haar heen, waar haar opgewekte dochter Cootje veel aanspraak bij vindt, beschrijft zij haar eenzaamheid. Eenzaamheid die vooral opspeelt als haar man op dienstreis is. Eenzaamheid die, zo lijkt het, ook voortkomt uit een gebrek aan energie om zich daadwerkelijk met de lokale bevolking te verbinden.

Lien leeft wat op als ze, zoals ze zelf schrijft, onder gelijkgestemden is. Illustratief zijn de als bijlage toegevoegde notities van Samuel Schoch. Hij bezocht de Langevoorts in augustus 1903 en geeft een verrassend heldere en directe indruk van het echtpaar Langevoort en hun toen tienjarige dochter. Destijds was de familie net neergestreken in Ratahan. 'Mevrouw is een Rotterdamsche (Besselaar), die veel geleden heeft op Letti en daar niet van bovenop komt. Zij is een geloovige vrouw, maar mist blijmoedigheid. Zij heeft het hier eenzaam, en haar ontbreekt de levenslust en de kracht een flink werk hier te beginnen.' Het 91 pagina's tellende boekje is goed leesbaar en heeft kop en staart. En inderdaad, het hart is 'zomaar een dagboek', dat in eerlijke pennenstreken de lezer meeneemt in een leven in het teken van de zending,

— Praxedis Bouwman

23 t/m 29 juli

'United' – New Wine Zomerconferentie

Elk jaar ontmoeten circa zesduizend christenen elkaar tijdens de New Wine Zomerconferentie om elkaar aan te moedigen, te inspireren en toe te rusten om in de kracht van de Geest te getuigen van de komst van Gods Koninkrijk. Het thema 'United' wordt in de zeven diensten en verschillende seminars en workshops met Nederlandse en internationale sprekers (inclusief vertaling) in de verschillende tenten uitgediept. Leer, luister, aanbid mee en ontdek hoe we het gebed 'Heer breng ons samen en vernieuw ons' inhoud kunnen geven.

Landgoed Velder in Liempde; informatie en reservering: zomerconferentie.new-wine.nl

9 t/m 14 augustus

Individueel begeleide retraites

Retraite op maat met een coach van Interserve. Luisterend naar waar jij bent in je relatie met God en de vragen en verlangens die je hebt worden bijbelgedeelten en andere suggesties aangereikt. We ontmoeten elkaar een keer per dag voor ongeveer 45 minuten, en de rest van de dag ben je alleen met God in de stilte, ook tijdens de maaltijden. De lengte van je retraite kunnen we in overleg bepalen.

De Hooge Berkt in Bergeijk; informatie en aanmelden: annieke.vandijk@interserve.nl; kosten € 35 kamer volpension en € 25 per persoon per dag voor de begeleiding

31 augustus t/m 8 september

Algemene Assemblée Wereldraad van Kerken

De elfde Algemene Assemblée van de World Council of Churches (WCC) vindt plaats van 31 augustus tot 8 september in Karlsruhe, Duitsland, onder het motto 'De liefde van Christus beweegt de wereld tot verzoening en eenheid'.

In onze gefragmenteerde en gebroken wereld is het thema een bevestiging van het geloof dat de liefde van Christus de wereld transformeert door de levengevende kracht van de Heilige Geest. Tegenover de machten van vernietiging en zonde bevestigt het assembleethema dat de liefde van de medelevende, gekruisigde en verrezen Christus in het hart van deze wereld is.

Het is een radicale oproep aan de kerken om onophoudelijk en samen met mensen van andere godsdiensten en allen die van goede wil zijn samen te werken voor rechtvaardige vrede en verzoening. Het is een oproep dat de zichtbare eenheid van de kerk een profetisch teken wordt en een voorproefje van de verzoening van deze wereld met God, en de eenheid van de mensheid en de hele schepping.

Vertegenwoordigers van de driehonderdvijftig orthodoxe, oud-katholieke, anglicaanse, protestantse en onafhankelijke lidkerken zullen bijeenkomen om met elkaar te overleggen, uit te wisselen, na te denken, te bidden en te vieren in eenheid en verscheidenheid.

19 september

Landelijke ontmoetingsdag

Kerk & Israël

De landelijke ontmoetingsdag Kerk & Israël heeft als thema 'Bevrijde Tijd: over Sjabbat, zondag en beleving van tijd' en zal plaatsvinden in de Adventkerk in Amersfoort. De dag is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in Israël en de ontmoeting met het jodendom. Sprekers zijn rabbijn David Gaillard: 'Sjabbat als gang door de tijd', en mevrouw Gilah Evers: 'Sjabbat viert thuis en in de synagoge'. 's Middags zijn er in twee rondes drie workshops: 'Rust als bevrijde tijd', 'Jezus en de Sabbat' en 'Van Sabbat naar zondag'. 10.00-15.30 uur; deelname gratis; aanmelden: protestantsekerk.nl/evenementen/ontmoetingsdag-kerk-israel/

4 t/m 8 oktober

Hope for Europe

Honderden evangelische leiders uit heel Europa zullen in Sarajevo samenkomen om deel te nemen aan Hope 2022 'Builders connecting – celebrating the kingdom of go' en strategieën, *best practices* en waardevolle inzichten te delen. Het event draait om hoop omdat dit broodnodig is in onze tijd: het delen en verspreiden van hoop door het continent, zoals geschreven in 1 Timotheüs 4:10: 'Hiervoor zwoegen en strijden wij, omdat wij onze hoop gevestigd hebben op de levende God, de redder is van alle mensen, bovenal van de gelovigen.' Hope 22 is een plek en tijd van wijsheid en ervaring delen, leren, ontmoeten, netwerken, uitgedaagd worden door nieuwe ideeën, plannen maken en praktisch aan de slag gaan. hopeforeurope.org

4 november

NIM-symposium

Tijdens het NIM-symposium met als thema 'Aanpassing' worden er twee NIM-onderzoeken gepresenteerd. Als eerste een door dr. Frans Dokman geredigeerd boek over pater Placide Tempels OFM. Tempels was een pionier van missionaire aanpassing. Vervolgens zal dr. Duncan Wielzen ingaan op het onderzoek naar het welzijn van buitenlandse missionarissen in Nederland. Ook hier speelt de vraag van aanpassing een rol. Dit symposium gaat in op vragen als: is aanpassing zoals voorgesteld door Placide Tempels geslaagd? In hoeverre kan hij als voorbeeld dienen voor buitenlandse missionarissen in Nederland?

15.30-16.30 uur, Senaatzaal, Radboud Universiteit Nijmegen; opgeven voor 1 november via nim@nim.ru.nl

18 november

Van klimaatdepressie
naar radicale hoop

De Laudato Si' Alliantie Nederland en Radboud Universiteit nodigen uit om deel te nemen aan inspirerende workshops en gesprekken over hoop en wanhoop. De handelingsperspectieven en hoop worden door bisschop De Korte belicht vanuit de ideeën van paus Franciscus in de encycliek *Laudato Si'*. Klimaatactiviste Rozemarijn van 't Einde laat zien dat voor haar hoop en wanhoop dicht bij elkaar liggen. laudato-si.nl/agenda

TussenRuimte 2022 | 3

70 jaar Molukse kerk in Nederland

Op 25 november 1952 werd de Geredja Indjili Maluku (GIM) opgericht in Nederland. Niemand had toen gedacht dat het zeventigjarig bestaan van deze

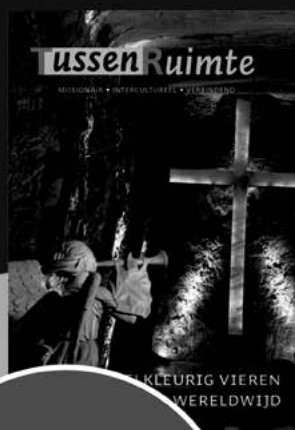
Molukse Evangelische Kerk op 26 november 2022 in Drachten gevierd zou kunnen worden. De geschiedenis van GIM kent verschillende lagen. Het verblijf in Nederland ontwikkelde zich 'van tijdelijk naar permanent'. Aan de basis hiervan stond de dekolonisatie van Indonesië. Door de proclamatie van de Onafhankelijke Republiek van de Zuid-Molukken (RMS) blokkeerde Indonesië de demobilisatie naar de Molukken van Molukse KNIL-militairen. In de lente van 1951 arriveerden de soldaten, de marinemensen en hun gezinnen ongeveer – 12.500 mensen – in Nederland. Wat een politieke kwestie was werd in de jaren van verblijf in Nederland versmald tot een sociaaleconomische. Is het een tragisch verhaal of een kleurrijk?

In het volgende nummer van *TussenRuimte* gaan we in op de ontwor(s)teling van de GIM. Wat dreef haar in de taak om de mensen van God te midden van de politieke uitdagingen in de Nederlandse maatschappij dienstbaar te zijn? Hoe ben je als kerk dienstbaar als het kwaad de wereld treft en de wereld lijdt onder de Covid-19-pandemie? Wat dan met exclusie en bewegingen als Back Lives Matter? En het feit dat men in Nederland toe moet geven dat institutionele discriminatie overal te ervaren is. Wat met de samenzweringen en de angst in rechts Nederland voor omvolking?

Het verhaal van de GIM staat in het teken van de geloofsreis, waar een kerk niet voor gekozen heeft, maar wel tegen de stroom in met God wandelde, wetend dat Hij hen nabij blijft.

TussenRuimte

MISSIONAIR • INTERCULTUREEL • VERBINDEND

**Kwartaaltijdschrift voor
mensen en organisaties
in het missionaire veld
wereldwijd**

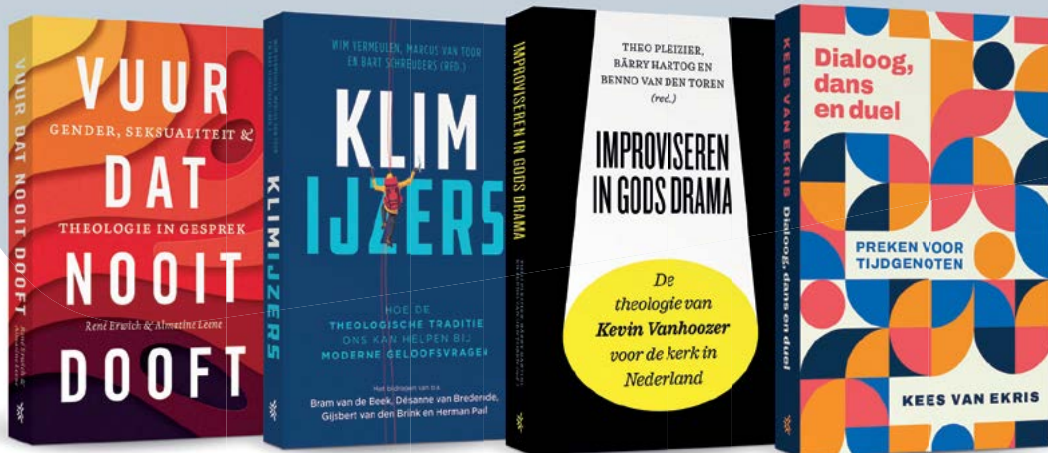
2 nummers
€18,-

Actuele thema's in de missionaire praktijk worden intercultureel verbreed en theologisch uitgediept. Het debat over bestaande missionaire en religieuze praktijken wordt gestimuleerd.

Kijk op www.kokboekencentrum.nl/tijdschriften/tussenruimte voor uw (cadeau)abonnement of meer informatie

KokBœkencentrum
tijdschriften

Onze nieuwe boeken voor kerk en theologie

Theologen over gender en seksualiteit. Een onmisbaar boek bij het spreken over deze moeilijke thematiek.

PAPERBACK | € 24,99

Veertien auteurs bespreken elk een theologische tekst uit de brede christelijke traditie van nul tot nu, en reflecteren daarop.

PAPERBACK | € 20,00

In dit boek vertalen theologen en predikanten Vanhoozers theologie naar Nederlandse context.

PAPERBACK | € 20,00

Kees van Ekris neemt de lezer mee op een inspirerende reis naar de negen dimensies van predikantschap.

PAPERBACK | € 21,99

De
theologie
podcast

Dompel je
onder in de
wereld van
theologie

Nu verkrijgbaar in de boekhandel en
via www.kokboekencentrum.nl

KokBoekencentrum
UITGEVERS | UTRECHT